

MANZUM NASİHATNAMESERDE KİTAP: KAYNAK, TAVSİYE VE DÖKÜM*

*Seyfullah KOŞMAZ***

ÖZET

Şairlerin kimi zaman bireyi kimi zaman toplumu muhatap olarak manzum nasihatname türünde yazdıkları pek çok eser mevcuttur. Başta dini, ahlaki, ilmi olmak üzere çeşitli alanlarda kaleme aldıkları ve eğitici vasfı ön planda olan bu manzum nasihatler klasik Türk edebiyatının temellerinin atıldığı dönemlerden itibaren varlık gösterir. Tertip ve tasnif yönüyle farklı şekillerde teşekkül eden bu manzum nasihatnamelerde umumiyetle ilim telkin edilir ve bu konu üzerinde hassasiyetle durulur. Kendileri de şair olan nasihaların eserlerinde ilme önem vermeleri onların ilim ile hemhâl olduklarını gösterir. Yine nasihatte buldukları alanlar ile ilgili kaleme alınmış ilmi eserlerden kaynak göstermeleri yahut söz konusu eserlere atıf yapmaları onların kitap ile olan münasebetlerini ortaya koyar. Muhataplara yapılan kitap tavsiyeleri de söz konusu münasebetin tezahürüdür. Öyle ki Türk edebiyatı sahasında kaleme alınan altmışın üzerinde telif manzum nasihatnamede şairlerin muhataplarına kitap tavsiyelerinde buldukları görülür. Nasihatte bulunulan alana kaynaklık edecek, muhatabın müktesebatını geliştirecek bu kitapların neler olduğu, hangi alanlara ait olduğu, söz konusu kitapların toplum nezdindeki konumunun ne olduğu gibi sorulara cevap bulmak mümkündür.

Bu çalışmada Türk edebiyatı sahasında telif edilmiş altmış manzum nasihatnameden hareketle şairlerin eserlerini kaleme alırken kullandıkları kaynak kitaplar tespit edildi. Ayrıca nasihatlerdeki kitap tavsiyelerinin neler olduğu tetkik edildi. Nihayetinde yararlanılan kaynakların ve tavsiye edilen kitapların dökümü okuyucunun istifadesine sunuldu.

Anahtar Kelimeler

Manzum nasihatnameler, kitap, şair, ilim, pend, pendname, öğüt, klasik Türk edebiyatı.

* Araştırma Makalesi. Makalenin geliş tarihi: 23.01.2022 / Kabul tarihi: 06.04.2023

Bu çalışma, Prof. Dr. Dursun Ali TÖKEL danışmanlığında, tarafımızca hazırlanmakta olan "Klasik Türk Edebiyatında Kitap ve Kütüphane" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, s.kosmaz74@gmail.com, (ORCID ID: 0000-0002-5663-3806).

Giriş

Siyasî, sosyal ve kültürel manada atılan her adımın temelini oluşturan, yapısını güçlendiren başlıca unsurlardan biri olan kitap, Orta Çağ İslam sahasında ilk olarak Kur'an-ı Kerim ile varlık bulur.

“Orta Çağ İslâm dünyasında ortaya çıkan/bildiğimiz ilk kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'ân-ı Kerim'i, tefsire ve Kur'ân ilimlerine, hadise, ahbâra, sarf, nahiv ve lügate, edebî metinlere, kimya ve tıp gibi ilimlere dâir kitaplar ve tercüme eserler takip etti.”¹, “Belirli bir kitaptan, yani en doğru anlamıyla “el-Kitâb”dan bahsettiklerinde ise Kur'ân'ı kastederler. Kitap, başka hiçbir dinde İslam dinindeki gibi bir rol oynamamıştır.”²

ifadelerinde görüldüğü üzere Orta Çağ İslam dünyasında ortaya çıkan ilk kitap, Kur'an-ı Kerim olarak kabul edilir ve kitap denildiği zaman genellikle akla en önce Kur'ân-ı Kerim gelir. Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği meselelerin izahı ve idraki bağlamında kitap etrafında gelişmeler yaşanır ve tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî muhtevayı havi kitaplar oluşturulmaya ve geliştirilmeye başlanır. Dinî kaynaktan hareketle oluşan ve mütemadiyen gelişip Türk-İslam sahasında kültür oluşturma noktasına gelen kitap, söz konusu saha içerisinde dinî, ahlaki, edebî, riyazi vb. gibi çeşitli alanlara ayrılır.

Söz konusu alanlara bütüncül yaklaşıldığında kitabın Türk-İslam coğrafyasında çeşitli veçhelerde anlam ve önem kazandığı ve buna bağlı olarak kitap etrafında süsleme, ciltleme, şerh ve haşiye gibi kültürel çalışmaların oluştuğu görülür. Beylikler döneminde Germiyanoğulları Beyi Süleyman Şah ve oğlu 2. Yakup Bey, Mentешеoğulları'nda İlyas Bey, Aydınöğulları'nda Aydınöglu Mehmet Bey, Umur Bey ve Candaroğulları'nda İsmail Bey gibi beylerin ilme önem vermeleri, dönemlerinin âlim ve şairlerini yanlarında bulundurmaları, kitap telif ve tercüme ettirmeleri gibi hususlar başlangıçtan itibaren Türk-İslam coğrafyası üzerinde kitaba önem verildiğini, kitap alanında yapılacak

¹ İsmail Erünsal, *Orta Çağ İslâm Dünyâsında Kitap ve Kütüphane*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, 32-33.

² Johannes Pedersen, *İslam Dünyasında Kitabın Tarihi*, Tercüme: Mustafa Macit Karagözoğlu, Klasik Yayınları, İstanbul 2018, 29.

çalışmaların desteklendiğini gösterir.³ Osmanlı Devleti zamanında da padişahların, devlet adamlarının kitap faaliyetlerini destekleme, kütüphaneler inşa ettirme, kitap vakfetme vb. gibi kitap sahasında çalışmalar yaptıkları vakidir. Padişahların, devlet adamlarının yanında Türk-İslam sahasında yaşayan halkın da kitaplarla hemhâl olduğu, bilhassa dinî olmak üzere çeşitli kitaplar okuduğu görülür.⁴

Türk-İslâm coğrafyası üzerinde XIII. asırdan XIX. asrın sonuna değin varlığını ikame ettirmiş klasik Türk edebiyatı sahasında tezkirelerde görüldüğü üzere yüzlerce şair yetişir. Bu saha içerisinde belirli kural ve kaideler bağlamında gerek nazım gerekse nesir alanlarında ürünler ortaya koyacak olan şairden ilmi çalışmalar yapması, eser ortaya koyabilecek müktesabata sahip bulunması beklenir. Zira divan tertip edecek bir şairinin üslup ve içerik hususunda geleneğin çizdiği çizgi üzerinde hareket etmesi gerekir. Öyle ki divanını tevhit, münacat türleriyle başlatması akabinde naat ve miraciye gibi türlerle İslam Peygamberi'ni işlemesi ve divanını malum silsile ile devam ettirmesi; nazım şekilleri açısından kaside, terhib-bend, terci-bend, musammat, şarkı, gazel, rubai, kıta gibi biçimlerde şiirler söylemesi gelenekçe iktiza kılınır.⁵ Her iki açıdan bakıldığında divan tertip edecek şairin hem İslamiyetin dallarını oluşturan fıkıh, kelam, hadis, siyer gibi dini muhtevaya hem de geleneğin ortaya koyduğu aruz, kafiye, belagat, fesahat gibi ilimlere vukufiyeti elzemdir. Aynı durumun nesir sahası için de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim münşilerle ilgili olarak Diyârbakırlı Sâit Paşa'nın, *Mizânü'l-Edeb* kitabından alınan aşağıdaki ifadelerle bakıldığında onların ilme vâkıf olma, okuma ve araştırma yapma, kitaplarla hemhâl olma gibi vasıfları bulundurmaları gerektiği görülür:

“Fenn-i inşâda meleke ve mahâret, ilm-i belâgate vukûf-ı tâmm
ile ber-â-ber kesret-i mütâla'a, tekrîr-i mürâcâ'at, halk ile muhâlatat,
kütüb-i funûn ve resâ'il-i kesîreye vukûf, hutebâbın nutk u

³Kemal Yavuz, XIII-XVI. Asır Dil Yadigârlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1983, 27.

⁴ Hatice Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, 81-92.

⁵ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, *TDVİA*, İstanbul 1994, C. 9, 397.

hitâbetlerini ve meşâhîr-i şu'arânın dîvânlarını ve her türlü mektûbât-ı edebiyeyi kırâ'at gibi ahvâle devâm ile hâsıl olur.”⁶

Buradan hareketle klasik Türk edebiyatı sahasında gerek nazım gerekse de nesir alanlarında eser kaleme alacak şairlerin kitaplara yakın olması gerektiği söylenebilir. Kur'an-ı Kerim'de; okumaya, düşünmeye yönelik pek çok ayetin bulunması, ilim öğrenme ile ilgili hadis-i şeriflerin varlığı, biçim ve içerik bağlamında varlık gösteren klasik Türk edebiyatının yapısı, geleneğin temsilcileri olan şairlere ilim öğrenmeyi icbar eder. Bu durumun tezahürü olarak şairlerin ilme yakın oldukları görülür.⁷ Klasik Türk edebiyatının kaynaklarından olan tezkireler, bu yakınlığı ortaya koyar. Öyle ki tezkirelerde ilim, klasik Türk edebiyatı şairleri için umumiyetle dile getirilen konulardandır. Bahsi geçen eserlerde pek çok şairin zahiri ve bâtni ilimleri öğrendiği dile getirilir.

Klasik Türk edebiyatı sahasında şairlerin, şair ve şiir hususunda ortaya koydukları poetik düşünce ve görüşleri de ilmin önemine dayanak olur. 15. yüzyıl divan şairlerinin poetik görüşleri içerisinde şiirin “fenn-i şî'r” olarak idrak edilmesi, şairlerin fesahat ve belagat ilimleri olmak üzere çeşitli ilimlere vukufiyetin gerekli görülmesi⁸, 16. yüzyıl şairlerinin ilim tahsil etmenin önemine, ilimsiz şiir olmaz düşüncesiyle ilme işaret etmesi⁹, 17.

⁶ Diyârbakırlı Sâ'id Paşa, *Mîzânü'l-Edeb*, Hazırlayan: Saliha Doğan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, 32.

⁷ Bu hususta Hüseyin Güfta'nın ifadeleri şairlerin nezdinde ilmin konumunu gösterir: “Divan şiirindeki nitelemelere göre, ilim “insanı diğer canlı varlıklardan üstün kılan, eşyânın hakikatini kavratan, her şeyin doğrusunu bildiren, doğru yolu gösteren, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ve güzeli çirkinden ayırmanın en güvenilir yolu olan, ahlâkı güzelleştiren, insana kendi özünü bildiren, Hak'tan haber veren, nefsin isteklerini engelleyip günah sebeplerini ortadan kaldıran, cehaleti yok eden, iki âlemde de sahibine fayda sağlayıp onu ebedî mutluluğa kavuşturan üstün bir vasıf, büyük bir nimet ve yüce bir rehberdir.” Hüseyin Güfta, *Divan Şiirinde İlim*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, 17.

⁸ Mehmet Fatih Çavuş, *15. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Poetikası*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2019, 394-439.

⁹ Yavuz Bayram, *16. Yüzyıl Divan Şiirinde Poetika*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1995, 35.

şairlerinin ilme yaklaşımları¹⁰ ve 18. yüzyıl şairlerinin de benzer tutumlar sergilemesi¹¹ ilmin önemini gösterir.

Şairlerin ilim kesbetme vasıtalarından biri de kitaplardır. Neşredilen divanlar, kaleme alınan mesneviler, mecmualar bu açıdan incelendiğinde kitap ile şair arasındaki bağlar ortaya çıkar. Şairlerin kitap taleplerinde bulunmaları, kendilerine hediye edilen kitaplara teşekkürname yazmaları, şiirlerde kitabı metafor olarak kullanmaları bu bağları gösterir niteliktedir.¹²

Kitabın, klasik Türk edebiyatı şairinin hayatında önemli noktada olduğunu, bir okur olarak klasik Türk edebiyatı şairlerinin çeşitli neden ve niçinler doğrultusunda açık yahut kapalı mekanlarda yalnız okuma, birlikte okuma gibi farklı yöntemlerle kitaplar okudukları, kitaplar ve müellifler hakkında değerlendirmelerde buldukları, kitap talep ettikleri, kitap ile ilgili nasihat, vasiyet, dua ve beddualar kaleme aldıkları, kitap ekseninde şikâyetler dile getirdikleri, kendilerine hediye edilen kitaplara teşekkürnameler yazdıkları, “kitap” redifli şiirler kaleme aldıkları, kitabı metafor olarak kullandıkları, kitap isimleriyle şiirler oluşturdukları, kitap kültürü bağlamında varlık gösteren maddi manevi pek çok unsuru şiirlerinde çeşitli gayelerle kullandıkları, kitaba çeşitli karakteristik özellikler yükledikleri, şahsi kütüphaneler kurdukları, inşa edilen kütüphaneler hakkında tarih manzumeleri kaleme aldıkları görülür. Ayrıca kitap yazmak için nasıl hareket etmek gerektiği hususunda kaleme alınan beytlere de rastlanır. 19. yüzyıl divan şairi Râcî kaleme aldığı bir gazelinde kitap yazmak için öncesinde yedi şeyin bilinmesi gerektiğini ifade eder:¹³

Her kitâbın evvelinde yedi şey bilmek gerek
Üçü vâcib dördü câ'izdir 'amel kılmak gerek

¹⁰ Abdülkadir Erkal, *Divan Şiiri Poetikası* (17. Yüzyıl), Birleşik Dağıtım Kitapevi, Ankara 2009, 303.

¹¹ Zafer Toprak, *18. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası (Arpaemînizâde Sâmî, Edirneli Kâmî, Esrâr Dede, Nedîm, Seyyid Vehbî, Şeyh Gâlip, Vahid Mahtumî)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2017, 247-249.

¹² Dursun Ali Tökel, “Klasik Türk Edebiyatında Kitap, Kütüphane ve Okuma Kültürü”, *Türk Edebiyatında Kitap, Kütüphane ve Okuma Kültürü*, Editör: Mehlika Karagözoğlu Aslıyürek, Hece Yayınları, Ankara, 2021, 31-56.

¹³ Sait Avcı, *Râcî Divanı (Metin-Dini-Tasavvufî Tahlil)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015, 332.

Vâcib olan besmele ü hâmdle ü şalvele
Câ'iz olan ism-i kitâb fennini bilmek gerek

Kaç faşıldır anı bilmek dağı ğar(a)z fâ'ide
Kurtulub sa'y-i 'abeşden ber-murâd olmak gerek

Cümlesiniñ vâcib olduğuna vardır üç delil
Biri âyet biri hadîş 'aql ile bilmek gerek

Râciyâ eyle te'emmül tâlib-i şâdık iseñ
Öğrenüb âdâbı eşrâfı edib olmak gerek

Kitap yazmanın yanında kitabı okumanın usulüne dair öğüt içerikli şiirlerin de varlığı görülür. Zira 18. yüzyıl divan şairi Nazîr İbrahim Divanı'nda sarf kitaplarının nasıl okunması gerektiğine dair bilgileri ihtiva eden "Kütüb-i Sarf Tilâvetine Pend" başlıklı gazel mevcuttur.¹⁴

Klasik Türk edebiyatı sahasında kaleme alınan divanlarda şairlerin kitap tavsiyelerinde bulduklarının izlerini bulmak mümkündür. 18. yüzyıl divan şairlerinden Seyyid Vehbî, *Mi'râciyye* adlı eserinde İsrâ gecesinde Peygamber'in göğe yükselmesini ve geri gelmesini anlatırken bu yolculukta yaşanan sırların öğrenilmesi adına siyer kitaplarını okumak gerektiğini dile getirir ve akabinde *Şifa Tercümesi*'ni tavsiye eder:

Ara yirde geçen esrâr-ı şeb-i İsrâ'yı
Var siyerlerde okı bunda ne mümkün idrâc

Bak Şifâ Tercemesi'ne ki virür şadra şifâ
Müşkilüñ var ise her derde komuş nice 'ilâc¹⁵

19. yüzyıl divan şairlerinden Şevkî Hasan Tahsîn İstanbulî aşağıdaki beyitlerinde Mevlanâ'nın *Mesnevî*'sinin okunması gerektiğini telkin eder:¹⁶

¹⁴ Necdet Şengün, *Nazîr İbrahim ve Dîvânı (Metin-Muhtevâ-Tahlîl)*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, 502-503.

¹⁵ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991, Mi'râciyye, 19-20.

¹⁶ İshak Taşdelen, *Şevkî Hasan Tahsîn İstanbulî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014, 282-283.

Mağz-ı Kur'an'dır oku cānā Kitāb-ı Meşnevī
Feyz ü ilhām-ı Hudā güftār-ı Mevlānā'ya gel

Eger bilmek dilerseñ sırr-ı 'aşkı
Oku gel Meşnevī'dir cāy-ı esrār

Gerek okuduğu gerek tahrir ettiği kitaplara tarih düşüren İstanbul'un tavsiye ettiği bir diğer kitap da *Kitāb-ı Abdülvehhab*'dir. Diyarbakırlı Abdülvahab el-Amidî'nin Maraşlı Saçaklızade'nin kaleme aldığı *Velediyye* isimli eserine yazdığı şerh olan eser, medreselerde okutulan meşhur kitaplar arasında yer alır. İstanbullu tahrir ettiği bu kitap hakkında bilgi verdikten sonra bu kitabın okunmasını tavsiye eder:¹⁷

Bulmak dilerseñ genc ü defîne oku kitābı alıp yedine
Deryā-yı 'ilme olup sefîne tođru yola git etme hařalar

Başlangıçta *Kur'an-ı Kerim* etrafında teşekkül eden kitabın tezkire ve divanlardan ve bu edebiyatın temsilcileri olan Râci, Nazîr İbrâhim, Şevki Hasan Tahsin gibi şairlerden hareketle söz konusu saha içerisinde önemli konumda olduğu görülür. Bu hususta şairlerin ilme ve dolayısıyla kitaba bakış açılarını ihtiva eden ifadeleri bulabilmek, yararlandıkları kaynak kitapları tespit edebilmek ve tavsiye ettikleri kitapları görebilmek adına manzum nasihatnameler önem arz eder.

1. Klasik Türk Edebiyatında Manzum Nasihatnameler

Sözlükte “Öğüt vermek için yazılan eser, nasihat kitabı”¹⁸ şeklinde tanımlanan “nasihatname”, edebiyat sahası içerisinde pendname, öğütname adlarıyla da varlık bulur. Söz konusu muhtevayı içeren ve manzum şekilde kaleme alınan metinlere de manzum nasihatnameler denir. Muhatabı eğitmek, uyarmak, bilgilendirmek; ona rehberlik etmek, doğru yolu göstermek olmak üzere çeşitli neden ve niçinler bağlamında teşekkül eden eserlerin çoğu zaman dinî muhtevayı havi olduğu bunun yanında sosyal, ahlaki olmak üzere farklı konuları içerdiği görülür.¹⁹ Türk edebiyatında

¹⁷ İshak Taşdelen, *a.g.e.*, 285.

¹⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005, 2305.

¹⁹ Selim Emiroğlu, *Türkçe Manzum Nasihatnamelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya. 2010, 3-4.

manzum nasihatname başlığı altında altmıştan fazla telif eser bulunur. Bu türün en eski örneği olarak *Kutadgu Bilig*, en yeni örneği olarak da 1912 yılından sonra kaleme alınan *Maksûd-ı Nasîhât* adlı eser kabul edilir.²⁰

Allah'ın rızasını kazanmak, toplumu yahut bireyi eğitmek, cehennemden korunmak, dünyaya bir yadigâr bırakmak, ilmin önemini anlatmak gibi çeşitli gayelerle yazılan manzum nasihatnamelerin muhatapları da eserden esere değişkenlik gösterir. Eserlere bakıldığında halkın, yöneticilerin, gençlerin, evlatların muhatap konumunda oldukları görülür.²¹

Öğüt vermek gayesiyle klasik Türk edebiyatının başlangıcından itibaren varlık gösteren ve birbirinden farklı muhataplara hitap eden söz konusu nasihatnamelerde işlenen ortak konulardan birisi ilimdir. Öyle ki eserde muhataba ilim sahibi olma, ilme önem verme, cahillerden olmama meseleri telkin edilir. Ârif'in *Mürşidü'l- 'Ubbâd*, Mürîdî'nin *Pend-i Ricâl*, Cinânî'nin *Cilâ'ü'l-Kulûb*, Hızırî'nin *Âb-ı Hayât*, Nidâî'nin *Genc-i Esrâr-ı Ma' nî*, Uralı Ya' kub Oğlu Hüseyin'in *Miftâh-ı Cennet*, Mürşidî'nin *Pendname* ve Sıdkî Baba'nın *Nasihatname-i Sıdkî* eserlerinden alınan aşağıdaki beyitlerde muhataba yapılan ilim telkini görülür:

‘Âlim ile oturan ‘âlim olur
Yoldaşı câhil olan câhil kalur²²

Muhibb ol ehl-i ‘ilme didigün tüt
Sögene şabr idüben öykeñi yut²³

Cihân içre yok ‘ilme beñzer şeref
Olur nâmı ardınca hayr-ı hâlef²⁴

²⁰ Ayşe Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm Edebiyatında Manzum Nasihatnameler ve Uralı Ya' kub Oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. 2020, 30-31.

²¹ Ayşe Parlakkılıç Mucan, *a.g.e.*, 110-141.

²² Bekir Sarıkaya, *Ârif Mürşidül-Ubbâd, Nüsha-i Alem ve Şehü'l-Âdem, Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1992, B.499.

²³ Atabey Kılıç, *Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi (İnceleme-Tenkitledirgin)*, Akademi Kitapevi, İzmir, 2005; B.407.

²⁴ Mustafa Özkan, *Cinânî Cilâü'l-Kulûb (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990, B.2039.

Şeref virür kişiye lâ-cerem 'ilm
Belâdan kırtarur hem ehlini hilm²⁵

'İlim nûr-ı rahmetdür ey kâm-rân
Hemîn oқи diñle anı her zemân²⁶

Bî-'ilim iş işleme 'ilm-ile pişdi cümle çiğ
Bî-'amel iş başa çıkmadı öğüt almak gerek²⁷

'İlme dîne dâimâ yâr ol 'âlîme
Celbine yapuş yolına gidegôr²⁸

'İlmi kesb it buluben var hâce
Ġayret eyle yaz u kış gündüz gice²⁹

İlim bağlamında manzum nasihatmelere bakıldığında bazı şairlerin ilimleri tasnif ederek nasihatlerde bulunduğu görülür. Klasik Türk edebiyatının 17. yüzyıl temsilcisi Tokatlı İshak Efendi manzum nasihatname nevinde kaleme aldığı *Nazmu'l-'ulûm* adlı eserini ilim tasnifi üzerinden tertip eder.³⁰ İshak Efendi gibi Sünbülzâde Vehbî de, *Lutfiyye* adlı mesnevisini benzer tertip üzere tasnif eder.³¹ Tokatlı İshak Efendi ve Sünbülzâde Vehbî'nin eserleri haricinde diğer şairler eserlerini doğrudan ilimleri tasnif eden şekilde tertip etmeseler de tasniflerinin içerisinde ilimlere yer verirler. Bu hususta, Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eserin içerisinde yer

²⁵ Âdem Ceyhan, *Hızır'ın Âb-ı Hayât Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 1997, B.2208.

²⁶ Ankaralı Hekim Nidâî, *Genc-i Esrâr-ı Ma'nî*, Hazırlayan: Nuran Öztürk, Karahan Kitapevi, Adana, 2011, B.1006.

²⁷ Ayşe Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm Edebiyatında Manzum Nasihatnameler ve Urfalı Ya'kûb Oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, B.1597.

²⁸ Diyarbekirli Ahmed Mürşidî, *Pendname*, Hazırlayan: M. Sait Mermutlu, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2012, 284.

²⁹ AK, İsmail, *Nasihatname-i Sıdkî (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2012, 77.

³⁰ Bayram Özfırat, *Nazmu'l-'Ulûm, Nazmu'l-Le'âlî ve Manzûme-i Keydânî Adlı Mesnevileri (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, 3-4.

³¹ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, Bedir Yayınları, Ankara, 1994, 5-6.

alan “Matlab-ı Dâniş-i Envâ-ı Ulûm”, “Matlab-ı Hüsn-i Kelâm-ı Mevzûn” başlıkları örnek olarak verilebilir.³²

Türk edebiyatı sahasında telif edilen manzum nasihatnamelerde şairler muhataplarına dinî, ilmî, ahlaki, sosyal pek çok alanda tavsiyelerde bulunur. İlmî manada dile getirilen tavsiyelerde şairlerin pek çok eserden beslendikleri ve muhataplarına kitap tavsiyesinde buldukları görülür. Kitap tavsiye etme hususunda telif manzum nasihatnameler içerisinde yer alan Tokatlı İshak Efendi’nin *Nazmu’l-‘ulûm* adlı eseri ön plana çıkar. Altmış manzum nasihatnamede yer alan kitap tavsiyeleri ile ilgili oluşturulan Tablo 2’de Tokatlı İshak Efendi’nin pek çok alanda kitap tavsiyesinde bulunduğu görülür. Tertip, tasnif ve gaye yönüyle diğer manzum nasihatnemelerden ayrılan Tokatlı İshak Efendi’nin *Nazmu’l-‘ulûm* adlı eseri öğrenilmesi gereken ilimler ile ilgili olarak okunması gereken kitapları ihtiva eden yapıdadır. Söz konusu eser ile ilgili Fazlıoğlu³³, şu değerlendirmeyi yapar:

“Eser muhtelif çalışmalarda nitelendirildiği gibi ne tam anlamıyla bir ‘ilimler bibliyografyası’dır ne de bilinen anlamıyla resmî ve nizâmî bir medrese müfredat programıdır. Daha çok İshak Tokadî’nin örnek-bir-geç modeli için kendi öngördüğü bir müfredattır. Bu açıdan, yukarıda da işaret edildiği üzere bir tür nasihatname olarak da görülebilir.”

Oğlu “Fazlullah” simgesinden hareketle örnek bir gencin takip etmesi gereken ilim ve kitap haritasını çizmeye çalışan İshak Efendi’nin *Nazmu’l-‘ulûm* adlı eseri üzerine çalışma yapan Fazlıoğlu, söz konusu okuma listesini gözler önüne serer. Eser içerisinde yer alan ilim dallarıyla ilgili okunması gereken kitapları tanıtan Fazlıoğlu, söz konusu kitapların tablosunu oluşturur.³⁴ Kaleme alınan telif manzum nasihatnamelerde ilim ve kitap bahisleri metnin içerisinde ara bölümler olarak teşekkül ederken *Nazmu’l-‘ulûm*’un ana bölüm olarak ilim ve kitap üzerine inşa edilmesi söz konusu eseri diğer eserlerden ayrı kılar. Eserin manzum nasihatnameler içerisindeki farklı konumu ve eserde yer alan kitap tavsiyeleri üzerine yapılan çalışmalar nedeniyle söz konusu eser bu çalışmada hariç tutulacaktır. Ancak şairlerin

³² Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, 200-2003/257-262.

³³ Şükran Fazlıoğlu, *Örnek Bir Genç Olmak (XVII. Yüzyılda İshak Tokadî’nin Nazmu’l-‘ulûm Adlı Eserinde Zihniyet ve İlimler)*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020, 27.

³⁴ Şükran Fazlıoğlu, *a.g.e.*, 96.

yararlandığı kaynaklar bahsinde Tokatlı İshak Efendi'nin eserinde kaynak olarak yararlandığı kitaplara değinilecektir.

2. Manzum Nasihatnamelerin Kaynakları

Şairlerin dinî, ahlaki, içtimai olmak üzere çeşitli alanlar ile ilgili olarak kaleme aldıkları manzum nasihatnameler arka planlarında bir hazırlık sürecini, ilmî birikimi barındırır. Öyle ki bu eserler başta Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler olmak üzere çeşitli ilmî eserlerin okunması, söz konusu eserlere vakıf olunması neticesinde teşekkül eden eserlerdir. Bu eserlerin kaynakları ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda Kur'an-ı Kerim'in, hadislerin, İran edebiyatına ait öğüt ve menkıbe kitaplarının (Attar'ın *Pendname*, *Tezkiretü'l-Evlîyâ*, *Esrârname*, *Mantıku't-Tayr* eserleri, Keykavus'un *Kâbusname'si*, Nizâmî'nin *Mahzen-i Esrâr'ı*, Şeyh Sâdî'nin *Bostân* ve *Gülistân* eserleri) kaynaklık ettiği belirtilir.³⁵ Kaynaklardan beslenme ve ilmî birikime sahip olma hususunda şairlerin kendi hayatları hakkında dile getirdikleri ifadeler meselenin izahı için önem arz eder. 18. yüzyıl şairlerinden Sümbülzâde Vehbî, divanında kendi ilmi serüveni hakkında bilgiler verir. Şair, kâmil üstatların bulunduğu yerlere seyahat edip derslerine katıldığını, nam sahibi ilim ehillerini seyahatler ederek aradığını, âlemde dostunun kitap ve sohbetinin ilimlerin bahisleri olduğunu şöyle dile getirir:

İşitsem kanda bir üstâd-ı kâmil
Olurdum dersine elbette dâhil

Seyâhat eyleyip vâfir diyârı
Arardım ehl-i 'ilm-i nâm-dârı

Kitâb olmuşdu 'âlemde enîsim
Hemân bahş-i 'ulûm idi celîsim³⁶

17. yüzyıl şairlerinden Nâbî de kaleme aldığı *Hayriyye* adlı eserinde oğluna hitaben soyunun yüceliğini, ceddinin ve babasının (kendisinin)

³⁵ Selim Emiroğlu, *Türkçe Manzum Nasihatnamelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, 16-27.

³⁶ Sümbülzâde Vehbî, *Sümbülzâde Vehbî Dîvânı*, Hazırlayan: Ahmet Yenikale, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, K. 7/11,12,15.

ilminin büyüklüğünü dile getirir. Eserinde oğluna okuması gereken kitapları tavsiye eden Nâbî'nin ayrıca söz konusu eserlerin kendilerinde bulunduğunu ifade etmesi şairin beslendiği kaynakları göstermesi yönüyle önem arz eder:

Ḥamdüli'llâh nesebüñ 'âlidür
'İlm ile cedd ü ebüñ 'âlidür

Bizde var ekşerinüñ dīvānı
Okı fehm eyle de gör vicdānı³⁷

18. yüzyıl divan şairlerinden Ayaklı Kütüphane Müftü-zâde Seyyid Emin Efendi'nin *Levhname* adlı eserinin "Fî Sebebi'l-Nazm ve Beyâni'l-Ḥâceti" başlığı altındaki bölümde ahlak ilmi sahasında pek çok kitapların bulunduğunu ancak halkın, yeni başlayanların anlamasının zorluğunu dile getirmesi şairin nasihatlerde bulunacağı alan ile ilgili kaleme alınmış eserlere vukufiyetini göstermesi açısından önemlidir:

Gerek oldı okuna 'ilm-i aḥlāk
'Amelçün 'ilme mevķūf oldı itbāk

Kütübler var bu fende lîk ağleb
'Avām u mübtediye fehmi es'ab³⁸

19. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinden Muhammed Şerîfî, *Pendname-i Gülistân* eserinin "Der-Beyân-ı Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb" bölümünde *Mürşid-i Pend* adlı esere nazire yazmak maksadını taşıdığı beyan eder. Bu hususta dini ilimleri bilmenin önemine dikkat çeker.³⁹ Şerîfî, eserini yazmadan önce *Tenbîhu'l-Gâfilîn* (Ebu'l-Leys Semerkandî), *Et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* (Birgivî Mehmet Efendi) ve *Bedri'l-vâ'izîn ve zuhrü'l-'âbidîn* (İbn Melek)'in eserine baktığını ve hoş risaleleri toplatıp uygun kıssaları bir araya getirdiğini dile getirir:

³⁷ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, B. 84, 988.

³⁸ Ö. Faruk Yiğiterol, *Türk İslam Edebiyatı'nda Pendnameler ve Levhname: İnceleme-Metin, Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017, B. 29,30.

³⁹ Ferdi Kiremitçi, *Muhammed Şerîfî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eğitim Anlayışı ve "Pend-i Gülistân" Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009, 15.

Yazayım bir manzûme daħı ben de
Naẓıre ola tâ Mürşid-i Pend'e

Daħı ol Resûl'i şalât ile yâd
Eyleyüp aldım ele kılk ü midâd

Bakuben ol Tenbîhü'l-Ġâfilîne
Tarîkâta hem Bedrû'l-Vâ'izîne

Cem'idüp hoş pend risâleleri
Decr idüp münâsib kışşaları⁴⁰

Sünbülzâde Vehbî, Nâbî, Müftüzâde Seyyid Emin Efendi ve Muhammed Şerîfî'nin yanında manzum nasihatname kaleme alan diğerk şairlerinden de ilme yaklaşımları, eserlerinde ilme işaret etmeleri onların da ilmî müktesebata sahip olduklarına delalet eder. Şairlerin kaleme aldıkları nasihatnamelerde beslendikleri kaynakları dile getirmeleri ve söz konusu kaynak eserlerinin tespiti, meselenin izahı için önemlidir.

2.1 Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler:

Dinî ve ahlaki yönü ön planda olan manzum nasihatnamelerin temel kaynaklarının *Kur'an-ı Kerim* ve hadis-i şerifler olduğu söylenebilir. Bu hususta dile getirilen: "Temel nitelikleriyle "ahlâkî eserler"den sayılan manzum nasihatnamelerin ana kaynağı İslâm dininin temel kaynakları olan *Kur'an* ve *Hadis'tir*."⁴¹ ifadeleri bahsedilen meseleyi izah eder durumdadır. Bu açıdan bakıldığında şairlerin eserlerinde *Kur'an-ı Kerim*'de yer alan kıssaların çeşitli gayelerle yer aldığı görülür.⁴² Zira Şemseddin Sivâsî'nin kaleme aldığı *Mir'âtü'l-Ahlâk* adlı mesnevisinde yer alan üç hikâyenin kaynağı *Kur'an-ı Kerim*'dir.⁴³

Adlî Hasan Efendi'nin *Tergîbât* adlı eserinde Buruc ve Kehf sûrelerine yaptığı göndermeler, İbrâhim Gülşenî (*Pendname-i Gülşenî*), Muhammed

⁴⁰ Ferdi Kiremitçi, *a.g.e.*, s. 244. B. 198, 201, 202, 203.

⁴¹ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, 4.

⁴² Selim Emiroğlu, *Türkçe Manzum Nasihatnamelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, 17.

⁴³ Birgül Toker, "Şemseddin-i Sivasî ve Mir'âtü'l- Ahlâk Adlı Mesnevîsi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2004, S.15, 449.

Şerîfî (*Pend-i Gülîstân*) gibi pek çok şairin nasihatnamelerinde yer verdikleri ayetler söz konusu durumu destekler niteliktedir:

Haqq Burûc Süresinde aındı anı
Zîkr idem saña anı diñle beni

Sûre-i Kehfde buyurdı Hudâ
Kullarum ger 'ibâdet ide baña⁴⁴

Ey püser sa'y eyle buyurdı Hudâ
"Leyse li'l-insâni illâ mâ se'â"⁴⁵⁴⁶

"Mâ-ħalaqtü'l-cinne ve'l-ins"⁴⁷dir Hudâ
İlla kim birliğime tanıx ide⁴⁸

"Manzum nasihatname şairleri, ayetlerin dışında yararlandıkları temel kaynaklardan bir diğeri olan hadisleri, yine ayetlerde olduğu gibi aynen veya alıntı biçiminde yazdıkları nasihatnamelere eklemişlerdir"⁴⁹

ifadelerinde belirtildiği üzere hadis-i şerifler manzum nasihatnamelerin temel kaynakları arasında yer alır. Şairlerin, eserlerinde yer verdikleri hadis-i şeriflerin kaynaklarını da zikrettikleri görülür. Bu hususta Mürşidî'nin aşağıdaki beyiti nasihatnameler içerisinde ayet ve hadislerden yararlanmanın önemine dikkat çekmesi yönüyle değerlidir:

Naẓm ile âyâta hadîsden haber
Söyle pendî eyleye ƙalbe eser⁵⁰

⁴⁴ Aynül Karaca Özbekoğlu, *Adli Hasan Efendi'nin "Tergîbât" Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001, B.652, 1550.

⁴⁵ Necm Süresi, 53/9.

⁴⁶ Alim Yıldız, "İbrahim Gülşenî'nin "Pend-nâme"si", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 2002, S. XVI, 90-91, B. 171.

⁴⁷ Zariyat 51/6.

⁴⁸ Ferdi Kiremitçi, *Muhammed Şerîfî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eğitim Anlayışı ve "Pend-i Gülîstan" Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 249, B. 270.

⁴⁹ Selim Emiroğlu, *Türkçe Manzum Nasihatnamelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, 18.

⁵⁰ Diyarbakirli Ahmed Mürşidî, *Pendname*, B. 33.

Hadis kitaplarından kaynak alan şairler, umumiyetle yararlandığı eserlerin isimlerini dile getirmezler. Ancak Harputlu Ömer Efendi ve Şemseddin Sivâsî yararlandığı hadis kitaplarının isimlerini eserinde belirtir. Bu eserler şunlardır:

2.1.1. el-Câmi ‘u’ş-şagîr [Ebü’l-Fazl Celüüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505)]

*Cem’u’l-cevâmi’*den beslenerek oluşturulmuş olan eser Süyûtî’nin 10.010 hadisi alfabetik sıra ile tasnif ettiği eseridir. Osmanlı âlimleri nezdinde önemli olan eser üzerine şerh, haşiye, tercüme olmak üzere pek çok çalışma yapılır.⁵¹ Harputlu Ömer Efendi eserinin “Der-Beyân-ı Hoş-Ĥûy ve Der-Beyân-ı Ribâ” başlıkları altında Süyûtî’nin *el-Câmi ‘u’ş-şagîr* eserini kaynak gösterir:

Rahîm ol mazhar-ı rahmet olasıñ
Sen itme mü’mine ‘unf ile ĭzâ’

Suyûtî Câmî’inde bu ĥadîsi
Enes’den eylemişdir naql ü ibnâ

Süyûtî Câmî’inde bu ĥadîsi
Resül-i Kibriyâ’dan itdi inbâ⁵²

2.1.2. Meşâriku’l-Envârî’n-Nebeviyye [Radıyyüddin es-Sâgânî (ö. 650/1252)]

Radıyyüddin es-Sâgânî’nin sahih hadisleri derleyerek tasnif ettiği eseridir. Yazıldığı dönemden itibaren ilgi gören eser çokça istinsah edilir. Ayrıca kitap üzerine pek çok şerh yazılır.⁵³ Eser, medreselerde ders kitabı olarak okutulan hadis kitapları arasında yer alır.⁵⁴ Şemseddin Sivâsî, *İrşâdü’l-Âvâm* adlı eserinde Sâgânî’nin bu eserinden yararlanır:

⁵¹ Halit Özkan, “Süyûtî”, *TDVİA*, İstanbul 2010, C. 38, 188-198.

⁵² Âdem Ceyhan, “Harputlu Ömer Nâimî’nin İslâmî Bilgi ve Öğüt Veren Bir Nasihatnamesi: Manzûme-i Nâimiyye”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2020, C. 3, S. 2, B.135,136, 542.

⁵³ İbrahim Hatipoğlu, “Meşâriku’l-Envârî’n-Nebeviyye”, *TDVİA*, Ankara 2004, C. 29, 361-362.

⁵⁴ Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2008, C. 17, S. 1, 36.

Meşârik'da bu söz mestür olupdur
Bunu imân iden mağfür olupdur⁵⁵

2.2. Ahlak ve Tasavvuf Kaynakları:

Klasik Türk edebiyatı sahasında kaleme alınan manzum nasihatnameler çoğunlukla dinî ve tasavvufi çizgidedir.⁵⁶ Bu durumun onları ahlak ve tasavvuf sahasındaki eserlere yönlendirdiği söylenebilir. Öyle ki altmış manzum nasihatnameye bakıldığında şairlerin ahlak ve tasavvuf sahasında yazılmış ve toplum içerisinde şöret bulmuş kitaplardan yararlandıkları görülür. Şairlerin eserlerinde dile getirdikleri kaynak eserler şunlardır:

2.2.1. Tenbîhü'l-ğâfilîn [Ebü'l-Leys Semerkandî (ö. 373/983)]

Ebü'l-Leys Semerkandî tarafından vaaz ve nasihatı havi olarak kaleme alınan eserdir. Eserde ahlak, ibadet, Kur'an-ı Kerim'in faziletleri, akaid gibi pek çok konu anlatılır. Söz konusu eserin pek çok baskısı ve Türkçeye tercümesi yapılır.⁵⁷ Muhammed Şerîfî, *Pend-i Gülistân* adlı eserinin "Der Beyân-ı Sebeb-i Te'lif-i Kitâb" bölümünde Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî'nin *Mürşid-i Pend* adlı eserine nazire olarak bir eser yazmak istediğini dile getirir. Bunun için de pek çok kitaptan yararlandığını anlatır. Yararlandığını zikrettiği kaynaklardan biri Ebü'l-Leys Semerkandî'nin *Tenbîhü'l-ğâfilîn* adlı eseridir:

Yazayım bir manzûme dağı ben de
Nazîre ola tâ Mürşid-i Pend'e
Dağı ol Resûl'i şalât ile yâd
Eyleyüp aldım ele kilik ü midâd
Bağuben ol Tenbîhü'l-Ğâfilîne
Tarîkâta hem Bedrû'l-Vâ'izîne

⁵⁵ Hüseyin Akkaya, "Şemseddin Sivasî'nin İrşâdü'l-'Avâm İsimli Mesnevîsi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2003, C. VII/2, 18, B. 83.

⁵⁶ Selim Emiroğlu, *Türkçe Manzum Nasihatnamelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, 4.

⁵⁷ İshak Yazıcı, "Semerkandî, Ebü'l-Leys", *TDVİA*, İstanbul 2009, C. 36, 473-475.

Cem ‘ idüp hoş pend risâleleri
Decr idüp münâsib kışşaları⁵⁸

Ebü’l-Leys Semerkandî’nin mezkûr eserinin kaynak olarak alındığı bir diğer eser *Maksûd-ı Nasihât*’tir:

Şol Ebu’l-Leys İmâmü’l-müslimîn
Naql ider Tenbîh idüp el-Ġâfilîn⁵⁹

2.2.2. Et-Tarîkatü’l-Muhammediyye [Birgivî Mehmed Efendi (ö. 981/1573)]

Ahlak ve tasavvuf sahasında varlık bulan eser, Hz. Peygamber’in sünnetlerini yayma, toplum içerisinde cereyan eden bidatlere karşı durma gayesi ile Birgivî Mehmet Efendi tarafından yazılır. Sade bir dil üzere tertip edilen eser Arapçadır. Ebü’l-Leys Semerkandî’nin *Tenbîhü’l-Ġâfilîn*’i olmak üzere pek çok kaynaktan beslenilerek oluşturulan eser toplum içerisinde ilgi görür. Eserin kütüphanelerde çok sayıda nüshası mevcuttur.⁶⁰ Muhammed Şerîfî’nin eserini yazarken istifade ettiği kaynaklardan birinin de *Et-Tarîkatü’l-Muhammediyye* olduğu söylenebilir. Zira ahlak sahasında eser yazmak isteyen şairin beyitte kitap ismi olarak “Tarikat” kelimesine yer vermesi bu sahada yazılmış ve meşhur olmuş olan *Et-Tarîkatü’l-Muhammediyye*’ye işaret olarak yorumlanabilir:

Bakuben ol Tenbîhü’l-Ġâfilîne
Tarîkâta hem Bedrû’l-Vâ ‘izîne⁶¹

2.2.3. Bedrû’l-vâ ‘izîn ve zührü’l-‘âbidîn [İbn Melek (ö. 821/1418’den sonra)]

İbn Melek tarafından yirmi bölümden müteşekkil olarak yazılan eserde iman, ibadet ve kelime-i tevhid ile ilgili konular işlenir.⁶² Muhammed Şerîfî’nin eserinin sebep-i telif bölümünde okuduğunu dile getirdiği eserler

⁵⁸ Ferdi Kiremitçi, *Muhammed Şerîfî’nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eğitim Anlayışı ve “Pend-i Gülistan” Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin)*, s. 245, B. 198, 201, 202, 203.

⁵⁹ Murat Ak, *Osmanlı’nın Son Döneminde Manzum Bir Nasihatname Maksûd-ı Nasihât İnceleme-Metin-Tıpkıbasım-Dizin*, Çizgi Kitapevi, Ankara 2018, B.146.

⁶⁰ Huriye Martı, “et-Tarîkatü’l-Muhammediyye”, *TDVİA*, İstanbul 2011, C. 40, 106-108.

⁶¹ Ferdi Kiremitçi, *a.g.e.*, s. 245, B. 202.

⁶² Mustafa Baktr, “İbn Melek”, *TDVİA*, İstanbul 1999, C. 20, 175-176.

arasında yer alan *Bedrû'l-vâ'izîn* adlı eserin İbn Melek'in eseri olduğu söylenebilir:

Bakuben ol Tenbîhü'l-Ġâfilîne
Târîkâta hem Bedrû'l-Vâ'izîne⁶³

2.2.4. Mürşid-i Pend [Ahmed Mürşidî Efendi (ö. 1174/1760)]

"Ahmediyye" olarak şöhret bulan eser Ahmed Mürşidî Efendi'nin dinî-ahlaki sahada yazdığı eseridir. 10.000 beyitlik bir mesnevi olan eser, yazıldığı dönemin tanınmış eserleri arasında yer alır.⁶⁴ Muhammed Şerîfî'nin kaynak aldığı eserler arasında yer alır:

Mürşid-i Pend içre yazmış bir delîl
Bu seher nevmi ider nesli kalîl
Hem dahı yazmış aña bir kaç mişâl
Tecrübe itmiş anı ehl-i kemâl⁶⁵

2.2.5. el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye fî şerhi't-Târîkatî'l-Muhammediyye ve's-şerî'ati'n-nebeviyye fi's-sîreti'l-Ahmediyye [Hâdimî, Ebû Saîd (ö. 1176/1762)]

Osmanlı âlimlerinden Ebû Saîd Hâdimî'nin en meşhur eseridir. Eser, Birgivî'nin *et-Târîkatü'l-Muhammediyye fî beyânî's-sîreti'l-Ahmediyye* adlı eserine yazılmış şerhtir.⁶⁶ Harputlu Ömer Efendi eserinin "Der-Beyân-ı Ma'siyet-i Kebâ'ir u Sağâ'ir" bölümünde Hâdimî'nin eserini işaret eder:

Muhammed Bû Sa'îd-i Hâdimî ol
Berîka şâhibi nihrir-i yektâ
Dahı İbn-i Nüceym ol hibr-i fâ'ik
Kebâ'iri bu resme kıldı ihşâ⁶⁷

2.2.6. Kimyâ-yı Sa'âdet [Gazzâlî (ö. 505/1111)]

⁶³ Ferdi Kiremitçi, *a.g.e.*, s. 245, B. 202.

⁶⁴ Diyarbakirli Ahmed Mürşidî, *Pendname*, 14-15.

⁶⁵ Ferdi Kiremitçi, *a.g.e.*, s. 353, B. 1843,1844.

⁶⁶ Mustafa Yayla, "Hâdimî Ebû Saîd", *TDVİA*, İstanbul 1997, C. 15, 24-26.

⁶⁷ Âdem Ceyhan, *Harputlu Ömer Nâimî'nin İslâmî Bilgi ve Öğüt Veren Bir Nasihatnamesi: Manzûme-i Nâimiyye*, B.443,444.

İbadet, muamelat adabı, saadete giden yoldaki engeller, saadete erme ve kurtuluş olmak üzere dört rükun üzere tertip edilen eser, Gazzâlî'nin ahlak ve tasavvuf sahasında yazdığı eseridir.⁶⁸ Şemseddin Sivâsî'nin *Mir'âtü'l-Ahlâk* adlı mesnevisinde yararlandığı kaynaklardan birisi de *Kimyâ-yı Sa'âdet*'tir:

Yolum tuş oldu Kimyâ ma'denine

Eliñ aç tâ sunam saña nümüne

Yazar Kîmyâda ol Şeyhü'l-Ġazâlî

Ki oldur Ġin-i 'irfânuñ ğazalî

Yazar Kîmyâda ol Şeyhü'l-Ġazâlî

Ma'ârif Ġininüñ misk-i ğazalî⁶⁹

2.2.7. İhyâ'ü 'Ulûmi'd-dîn [Gazzâlî (ö. 505/1111)]

Gazzâlî'nin ahlak ve tasavvuf sahasındaki eseridir. Dört bölümden oluşan eser pek çok kez basılır.⁷⁰ Manzum nasihatnamelerde şairlerin kaynak olarak beslendiği eserler içerisinde yer alır. Öyle ki Şemseddin Sivâsî, *Mir'âtü'l-Ahlak* adlı mesnevisinde bu eserden istifade eder. *Lutfiyye* ve *Maksûd-ı Nasihât* eserlerinde de bu eserden yararlandığı görülür:

Velî İhyâda ol Şeyhü'l-Ġazâlî

Biraz yazmışdur al andan nevâlî

Diyem İhyâda ol Şeyh-i Ġazâlî

Beyân itmiş durur bu hasb-i hâlî⁷¹

Yazdı İhyâ-yı 'Ulûm'unda İmâm

Saña keşf itmiş idim anı tamâm⁷²

⁶⁸ H. Bekir Karlığa, "Gazzâlî", *TDVİA*, İstanbul 1996, C. 13, İstanbul, 518-530.

⁶⁹ Şemseddin Sivasî, *Mir'âtü'l-Ahlâk*, Hazırlayan: Birgül Toker, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2010, B. 306,1302, 1833.

⁷⁰ H. Bekir Karlığa, *a.g.m.*, 519-530.

⁷¹ Şemseddin Sivasî, *Mir'âtü'l-Ahlâk*, B. 3528, 3591.

⁷² Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B.214.

Böyle dir şâhib-i İhyâ-i 'Ulûm
Yanına varsa eger bir ma'şûm⁷³

2.2.8. Miftâhu'l-Gayb [Sadreddin Konevî (ö. 673/1274)]

Sadreddin Konevî'nin varlığın ortaya çıkışı ve işleyişi hususundaki eseridir. Mukaddime, on bir bölüm ve hatimeden oluşan eser üzerine Osmanlı sahasında pek çok şerh kaleme alınır.⁷⁴ Hızrî, *Âb-ı Hayat* adlı mesnevisinin "Der-Beyân-ı Tasarruf-ı Hak" başlığı altında varlığın oluşumu ile ilgili nasihatler kaleme alırken *Miftâh* kitabında söz konusu konu ile ilgili bilgiler bulunmadığını dile getirir:

Bu kenze olmadı kimse vâkıf
Beyân itmedi Miftâh u Mevâkıf⁷⁵

2.2.9. Fusûsü'l-Hikem [Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)]:

İslam dünyasında tasavvuf anlayışının ve düşüncesinin temel kaynaklarından olan eser Muhyiddin İbnü'l-Arabî tarafından yazılır.⁷⁶ Bu eser Ârif'in, *Mürşidü'l-Ubbâd* adlı eserinde yararlandığı kaynaklar arasında yer alır:

Bir dakîka söyleyem key mu'teber
Şeyh Fusûş'ından işitgil hûb-ter⁷⁷

2.2.10. El-Fütûhâtü'l-Mekkiyye [Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)]

El-Fütûhât olarak anılan eser otuz yedi kitaptan meydana gelir. Eserde altı fasıl, 560 bab bulunur. Tefsir, fıkıh, kelim gibi pek çok muhtevay bünyesinde barındıran eser çokça şerh edilir.⁷⁸ Söz konusu eser, Ârif'in *Mürşidü'l-Ubbâd* adlı eserinde yararlandığı kaynaklar arasında yer alır:

⁷³ Murat Ak, *Osmanlı'nın Son Döneminde Manzum Bir Nasihatname Maksûd-ı Nasîhat İnceleme-Metin-Tıpkıbasım-Dizin*, B. 555.

⁷⁴ Reşat Öngören, "Miftâhu'l-Gayb", *TDVİA*, Ankara 2020, C. 30, 16-17.

⁷⁵ Âdem Ceyhan, *Hızrî'nin Âb-ı Hayât Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, B.1076.

⁷⁶ Mahmud Erol Kılıç, "Fusûsü'l-Hikem", *TDVİA*, İstanbul 1996, C. 13, 230-237.

⁷⁷ Bekir Sarıkaya, *Ârif Mürşidü'l-Ubbâd, Nüsha-i Alem ve Şehî'l-Âdem, Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)*, B. 1612.

⁷⁸ Mahmud Erol Kılıç, "el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye", *TDVİA*, İstanbul 1996, C. 13, 251-258.

Diñlegil ol şeyh-i kâmil Muhy-i Dîn
Bil yakîn buldı hayât anuñla dîn

Ol Fütühât'ında dimiş bir haber
İ'tikâdını beyân itmiş ol er

Tâ buña dek şeyh-i kâmil sözidür
Ol Fütühât'ında sözler tozudur⁷⁹

2.3. Fıkıh Kaynakları:

Sözlükte “Bir konuyu gereği gibi anlayıp bilme, şeriat bilimi, şeriatın usul ve hükümleri”⁸⁰ manasına gelen ve İslam inancının hükümlerini ihtiva eden fıkıh, Osmanlı medreselerinde en şerefli ilim olarak kabul edilir.⁸¹ Şairlerin eserlerini kaleme alırken kaynak olarak yararlandıkları alanlardan biri olan fıkıh ile ilgili kitap isimlerinin eserlerde belirtildiği görülür. Bu hususta manzum nasihatnamelerde şairlerin yararlandıklarını dile getirdikleri eserler şunlardır:

2.3.1. Ed-Dürrü'l-muhtâr [Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dımaşkî (ö. 1088/1677)

Tımurtaş'ın fıkıh alanındaki *Tenvîrü'l-ebşâr* isimli eserinin şerhi olan eser Haskefî tarafından yazılır. Eserin pek çok nüshası mevcuttur. Medreselerde ders kitabı olarak okutulan eser, yazıldığı dönemden itibaren rağbet görür.⁸² Harputlu Ömer Efendi oğluna hitaben kaleme aldığı *Manzume-i Naîmiyye* adlı eserinin “Der-Beyân-ı Vâcibâtü'l-İslâm ve Bâbu't-Taḥrîş 'Ale'l-İhtimâm Bi't-Ṭahâreti” bölümlerinde Haskefî'nin *ed-Dürrü'l-muhtâr* eserine işaret eder:

Daḥi Müslim'e lâzımdır ki bilsün
Yedidir vâcibât İslâm ḥaḳḳâ

Kitâb-ı Dürr-i Muhtâr'ında anı
Getürdi Ḥaskefî ḥıfz ile cem'â

⁷⁹ Bekir Sarıkaya, *a.g.e.*, B. 1910,1911,1930.

⁸⁰ İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2006, 463.

⁸¹ Mefail Hızlı, *Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*, 37.

⁸² Ahmet Özel, “Haskefî”, *TDVİA*, İstanbul 1997, C. 16, 387-388.

Murād eylese ba‘de’l-vaṭy ‘avrat
Kezā taḡsīl lāzım oldu cezmā

Bu gūne Dürr-i Muḡtār’ında Şâmî
İder İbn-i Ḥacer’den naql ü imlā⁸³

2.3.2. El-Fetâva’z-Zahîriyye [Zahîrüddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer (ö. 619/1222)]

Zahîrüddin Buhârî tarafından derlenen eser fikhî konuları ihtiva eden fetvaların toplanmasıyla oluşturulur.⁸⁴ Harputlu Ömer Efendi’nin *Manzûme-i Nâîmiyye* adlı eserinde yararlandığı kaynaklar arasında yer alır:

Bu taḡrîr itdigim cümle mesâ’il
Şahîḡ u mu‘teber lâraybe fihā

Zahîriyye ‘İtâbiyye ḡulâşa
Daḡi Hindiyye Câmi‘u’l-Fetāvā

Getürdi mu‘teber cümle kitāblar
Beyân itdi anı aşla ve fer‘a⁸⁵

2.3.3. El-Âlemgîriyye (el-Fetâva’l-Hindiyye)

El-Fetâva’l-Hindiyye olarak bilinen ve Arapça fetva kitabı olan eser Sultan Evrengzîb’in emriyle telif edilir. *El-Hidâye*’nin örnek alınmasıyla oluşturulan eser, fıkıh alanının genel hükümlerini içerir. Söz konusu eser temel kaynaklar arasında bulunur.⁸⁶ Söz konusu eser Ömer Efendi’nin eserinde yararlandığı kaynaklardandır:

Zahîriyye ‘İtâbiyye ḡulâşa
Daḡi Hindiyye Câmi‘u’l-Fetāvā⁸⁷

2.3.4. Câmi‘u (Cevâmi‘u)’l-fıkh [Ebû Nasr Ahmed bin Muhammed Attâbî (ö. 586/1190)]

⁸³ Âdem Ceyhan, *Harputlu Ömer Nâîmi’nin İslâmî Bilgi ve Öğüt Veren Bir Nasihatnamesi: Manzûme-i Nâîmiyye*, B.200, 201, 232,233.

⁸⁴ M. Esat Kılıçer, “Buhârî Zahîrüddin”, *TDVİA*, İstanbul 1992, C. 6, 376-377.

⁸⁵ Âdem Ceyhan, *a.g.e.*, B.365,366,367.

⁸⁶ Ahmet Özel, “el-Âlemgîriyye”, *TDVİA*, İstanbul 1989, C. 2, 365-366.

⁸⁷ Âdem Ceyhan, *a.g.e.*, B.366.

Hanefî fakihî Attâbî tarafından oluşturulan eser *Fetâva'l-Attâbiyye* adıyla meşhurdur.⁸⁸ Harputlu Ömer Efendi'nin yararlandığı kaynaklar arasında yer alır:

Ẓahîriyye 'Îtâbiyye Hülâşa
Daği Hindiyye Câmî 'u'l-Fetâvâ⁸⁹

2.3.5. Hulâsatü'l-fetâvâ [Tâhir bin Ahmed bin Abdürreşîd el-Buhârî (ö. 542/1147)]

Tâhir b. Ahmed Buhârî tarafından yazılan eser *Hizânetü'l-fetâvâ ve en-Nisâb* eserlerinin ihtisar edilmesiyle oluşturulur. Eserin, Süleymaniye Kütüphanesinde pek çok yazma nüshası vardır.⁹⁰ Harputlu Ömer Efendi'nin *Manzûme-i Naîmiyye* eserinde yararlandığı kaynaklar arasında yer alır⁹¹:

Ẓahîriyye 'Îtâbiyye Hülâşa
Daği Hindiyye Câmî 'u'l-Fetâvâ⁹²

2.4. Tefsir Kaynakları:

Sözlükte “*Kur'an-ı Kerîm'i anlam bakımından açıklama*” şeklinde tanımlanan tefsir, Kur'an-ı Kerim'i doğru anlamak, doğru açıklamak adına ilim bağlamında varlık bulur. Manzum nasihatnamelerde tefsir kaynaklarından yararlanan şairler eserlerinde söz konusu kaynakları işaret ederler. Bu hususta dile getirilen eserler şunlardır:

2.4.1. El-Keşşâf [Zemahşerî (ö. 538/1144)]

El-Keşşâf 'an hağâ'iki ğavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vüçuhi't-te`vil adını taşıyan eser Zemahşerî tarafından yazılan tefsir kitabıdır. Kur'an-ı Kerim'i lugat, nahiv, belagat kaidelerine göre yorumlama, Kur'an-ı Kerim'in üstünlüğünü ve güzelliğine anlatma; manalarını temsil, tasvir yollarıyla izah etme gibi vasıfları yönüyle kaleme alındığı ilk günden itibaren kaynak kitap olarak varlık bulur.⁹³ Eser, medreselerde ders kitabı

⁸⁸ Halit Ünal, “Attâbî, Ahmed b. Muhammed”, *TDVİA*, İstanbul 1991, C. 4, 93.

⁸⁹ Âdem Ceyhan, *a.g.e.*, B. 366.

⁹⁰ M. Esat Kılıçer, “Buhârî, Tâhir b. Ahmed”, *TDVİA*, İstanbul 1992, C. 6, 376.

⁹¹ Âdem Ceyhan, *a.g.e.*, B. 399.

⁹² Âdem Ceyhan, *a.g.e.*, B. 366.

⁹³ Ali Özek, “el-Keşşâf”, *TDVİA*, Ankara 2022, C. 25, 329-330.

olarak okutulur.⁹⁴ Söz konusu eser Vizeli Ramazan Behiştî'nin yararlandığı kaynaklar arasında yer alır:

Yazar Keşşâf ile Tefsîr-i Kâzî
Hudâ şâhiblerinden ola râzî⁹⁵

2.4.2. Envârü't-tenzîl [Beyzâvî (ö. 685/1286)]:

İran'ın Şîrâz şehrindeki Beyzâ kasabasında doğan Beyzâvî, memleketindeki âlimlerden ders alır. İlmi manada kendini geliştiren Beyzâvî, Şîrâz kâdilkudatlığına tayin edilir. Bundan dolayı "Kâdî" olarak tanınır. İslamî sahada pek çok ilim ile ilgili eser kaleme alan Beyzâvî, yazdığı eserlerle şöhret bulur. *Envârü't-tenzîl* adlı tefsir kitabı Kur'an-ı Kerim'in anlaşılabilirliği adına kaynak olarak varlık gösterir.⁹⁶ Eser, medreselerde ders kitabı olarak okutulur.⁹⁷ Vizeli Ramazan Behiştî'nin kaynak olarak dile getirdiği bir diğer eser de *Envârü't-Tenzîl*'dir:

Yazar Keşşâf ile Tefsîr-i Kâzî
Hudâ şâhiblerinden ola râzî⁹⁸

2.5. Kalam Kaynakları:

İslamiyetin ilkelerini ihtiva edinen kalam ilmi, İslam âlimleri nezdinde değer verilen ve farz-ı kifaye olarak kabul gören bir ilimdir.⁹⁹ Billhassa Osmanlı Devleti'nin yükseliş sürecinde kalam ilmine olan ilginin arttığı ifade edilir.¹⁰⁰ Manzum nasihatnamelerde şairlerin atıfta buldukları kalam kitapları şunlardır:

2.5.1. El-Mevâkîf [Adudüddin el-Îcî (ö. 756/1355)]

Adudüddin el-Îcî'nin eseridir. Bir mukaddime ve altı bölümden oluşan eserin pek çok yazma nüshası mevcuttur. Eser, Osmanlı medrelerinde ders

⁹⁴ Mefail Hızlı, *Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*, 30.

⁹⁵ Vizeli Ramazan Behiştî, *Heşt Behişt*, Hazırlayan: Emine Yeniterzi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2018, B.182. (Çevrimiçi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56444,vizeli-ramazan-behisti-hest-behistpdf.pdf?0>.)

⁹⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *TDVİA*, İstanbul 1992, C. 6, 100-103.

⁹⁷ Mefail Hızlı, *Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*, 30.

⁹⁸ Vizeli Ramazan Behiştî, *Heşt Behişt*, B. 182.

⁹⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Kelâm", *TDVİA*, Ankara 2022, C. 2, 196-203.

¹⁰⁰ Mefail Hızlı, *a.g.e.*, 38.

kitabı olarak okutulan eserler arasında yer alır.¹⁰¹ Hızrî'nin *Âb-ı Hayat* mesnevisinin "Der-Beyân-ı Tasarruf-ı Hak" bölümünde kaynak olarak dile getirdiği eserler arasında bulunmaktadır:

Bu kenze olmadı kimse vâkıf
Beyân itmedi Miftâh u Mevâkıf¹⁰²

2.5.2. Şerh-i Mevâkıf [Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö.816/1413)]

Kelam, felsefe, astronomi, belagat gibi pek çok alanda eserler kaleme almış Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Adudüddin el-İcî'nin *el-Mevâkıf* eserine yaptığı şerhidir.¹⁰³ Eser, medreselerde okutulan kitaplar arasında yer alır.¹⁰⁴ Sünbülzâde Vehbî'nin *Lutfiyye* adlı eserinde kaynak olarak belirttiği eserler içinde yer alır:

Göresin Şerh-i Mevâkıf'da tamâm
Redd ider anları hep ehl-i kelâm¹⁰⁵

2.5.3. Miftâhu'l-cenne [Ahmed-i Dâî (ö. 824/1421)]

Ahmed-i Dâî'nin akaid alanında kaleme aldığı kitabıdır. Eserin çokça nüshası mevcuttur.¹⁰⁶ Söz konusu eseri gören ve eserin kolay anlaşılması adına kitap kaleme alan Süleyman Penâhî yazdığı *Nasihatname* adlı eserinde Ahmed-i Dâî'nin eserini kaynak olarak dile getirir:

Neşri bunuñ Miftâh adlu bir kitâb
Miftâhü'l-cenne idi adı şevâb

Getürdüm nazma anı ola âsân
İşidenler fehm idüp ola şādân¹⁰⁷

¹⁰¹Mustafa SİNANOĞLU, "el-Mevâkıf", TDVİA, Ankara 2004, C. 29, 422-424.

¹⁰² Âdem Ceyhan, *Hızrî'nin Âb-ı Hayât Mesnevîsî (İnceleme-Metin)*, B.1076.

¹⁰³Sadreddin GÜMÜŞ, "Cürcânî, Seyyid Şerîf", TDVİA, İstanbul 1993, C. 8, 134-136.

¹⁰⁴Mefail Hızlı, *Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*, 31.

¹⁰⁵Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 91.

¹⁰⁶Günay Kut, "Ahmed-i Dâî", TDVİA, İstanbul 1989, C. 2, 56-58.

¹⁰⁷Bilge Kaya Yiğit, *Süleyman Penâhî'nin Nasihatnamesi*, B. 115,116.

2.6. Edebiyat Kaynakları

Manzum nasihatname şairlerinin kaynak eserleri arasında yer alan bir başka alan ise edebiyattır. Şairlerin kaynak olarak işaret ettikleri edebiyat kitapları şunlardır:

2.6.1. Mesnevî [Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273)]

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin 25.700 beyitten müteşekkil eseridir. Kütüphanelerinde çokça yazma nüshası bulunan eserin Türkçe tercümesini ilk defa tam olarak Süleyman Nahîfî yapar. Eser üzerine çokça şerh yazılır. Söz konusu eser üzerine yapılan şerhler içerisinde İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin eseri en önde kabul edilir.¹⁰⁸ Manzum nasihatname şairlerinden Cemâlî (*Risâle-i Durûb-ı Emsâl*), Adnî Receb Dede (*Pendname*), Hüseyin Kudsî-i Edirnevî (*Pend-i Mahdûmân*), Şemseddin Sivâsî (*Mir'âtü'l-Ahlak*) ve Cinânî (*Cilâ'ü'l-Kulûb*) gibi pek çok şair Mevlânâ'nun *Mesnevî*'sinden yararlanır:

Şeyh-i nâkışdur o kaţta'-i tarîkuñ birisi
Mesnevî'sinde beyân eyledi çün Mevlânâ¹⁰⁹

Celâleddîn-i Rûmî şeyh-i âfâk
Bunu dir Mesnevîde behr-i irfâk¹¹⁰

Gerçi Mevlânâ buyurmuş niddigiñ
Anlayıñ neyden murâdı niddigiñ

Celâle'ddîn içün rûhum fedâ
Mesnevî'den bellüdüdür râh-ı Hüdâ¹¹¹

Degüldür hafî Hazret-i Mevlevî
Hüsâm'uhn dimiş 'aşkına Mesnevî¹¹²

¹⁰⁸Semih Ceylan, "Mesnevî", *TDVİA*, Ankara 2004, C. 29, 325-334.

¹⁰⁹Zehra Göre, 'Adnî Receb Dede, *Hayatı ve Eserleri, Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004, 702, B. 161.

¹¹⁰Şemseddin Sivâsî, *Mir'âtü'l-Ahlak*, B. 1338.

¹¹¹Fatma Ergin, *Hüseyin Kudsî-i Edirnevî'nin Hayatı ve Pend-i Mahdûmân Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003, 100.

¹¹²Mustafa Özkan, *Cinânî Cilâü'l-Kulûb (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990, B. 2570.

2.6.2. Hayriyye [Nâbî (ö. 1124/1712)]

Nâbî'nin yaklaşık 1665 beyitten oluşan nasihatname türündeki eseridir. Türk kültür tarihi içerisinde çocuk eğitimi sahasının ilk örneklerinden kabul edilir ve yazıldığı andan itibaren ilgiyle okunan eserler arasında yer alır. Çeşitli kütüphanelerde çokça nüshası bulunur.¹¹³ Tameşvarlı Naîmüddin, *Pendname*'sinde *Hayriyye*'yi kaynak olarak belirtir:

Dimiş Hayriyyesinde Nâbî gerçek
Huzûr ister iseñ algıl kenîzek¹¹⁴

Sünbülzâde Vehbî'de *Lutfiyye* eserinin “Der-Hitâb-ı Ferzend-Hîş” bölümünde Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eserini kaynak gösterir:

Pend-i Hayriyyesidür pür-ma'nî
Dime yazmış nice mâ-lâ-ya'nî

Gerçi tafsîl-i kelâm itmişdür
Bâri taḥkîk-i maḳâm itmişdür¹¹⁵

2.6.3. Şâhname [Firdevsî (ö. 411/1020 (?))]

İran edebiyatının en büyük eserlerinden biri olan *Şâhname*, Firdevsî tarafından kaleme alınmıştır. Eser, ilk olarak II. Murat'ın emriyle Türkçeye çevrilir.¹¹⁶ Söz konusu eser Cinânî'nin, *Cilâü'ü'l-Kulûb* adlı eserinde yararlandığı kaynaklar arasında yer alır:

O dem mübhî-yi ğayb kıldı hitâb
Ki Şehnâme baḥrinde olsun kitâb

Nazar kaşd idüp nazm-ı Şehnâmeye
Muṭî' olmadı ḳalb-i ḥodgâmeye¹¹⁷

2.6.4. Usûlname [Taşlıcalı Yahya (ö. 990/1582)]

Klasik Türk şiirinin 16. yüzyıl temsilcisi olan Taşlıcalı Yahyâ'nın 3100 beyitten oluşan mesnevisidir. Ahlâki konuları ihtiva eden eserde pek çok

¹¹³ Ali Fuat Bilkan, “Hayriyye”, *TDVİA*, İstanbul 1998, C. 17, 65-66.

¹¹⁴ Hasan Ali Esir, “XVIII. Yüzyıl Şairlerinden Tameşvarlı Naîmüddin ve Pend-nâme'si”, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 2007, S. 24, B. 319.

¹¹⁵ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 33, 34.

¹¹⁶ Zuhâl Kültürâl, “Şâhname”, *TDVİA*, İstanbul 2010, C. 38, 290-292.

¹¹⁷ Mustafa Özkan, *Cinânî Cilâü'l-Kulûb (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, B. 292, 3135.

hikâye yer alır.¹¹⁸ Söz konusu eser Cinânî'nin *Cilâü'l Kulûb* adlı eserinde yararlandığı eserler arasında yer alır:

Bu baħr içre bir şâ'ir-i kām-yāb
 Hıuşūşan ki nazm eylemiş bir kitāb
 Kılup mazhar-ı iltifāt u kabūl
 Kõmuş nāmını ol kitābuñ Uşūl¹¹⁹

2.6.5 Gülistān [Sā'di-i Şirāzî (ö. 691/1292)]

Sa'di Şirāzî'nin yazıldığı andan itibaren çokça raġbet gören bir kitabıdır. Bu durumun tezahürü olarak eserin kütüphanelerde pek çok nüshası bulunur.¹²⁰ Cinânî, *Cilâü'l Kulûb* adlı eserinde bu kitaptan da yararlanmıştır:

Gülistān'a hiç kılmaduñ mı nazār
 Ne dir Şeyh Sa'di-yi şāhib-nazār
 Gülistān'da kim aña olmaz nazīr
 Dimiş Şeyh Sa'di-i rüşen-zamīr¹²¹

2.6.6. Pend-i Ricāl [Mürîdî (ö.?)]

Mürîdî'nin dinî, ahlaki ihtivaya sahip mesnevisidir.¹²² Söz konusu mesnevi Diyarbakirli Ahmet Mürşidî'nin *Pendname* adlı eserinde yararlandığı kaynaklardandır. Şair bu eserden on sekiz hikâye aldığını ifade eder:

Mürîdî didi bir pend ibtidâdan
 Ki on sekiz hikâye aldım andan¹²³

2.6.7. Arşnâme [Fazlullah Hurûfî (ö.796/1394)]

¹¹⁸ Bayram Ali Kaya, "Taşlıcalı Yahya", *TDVİA*, İstanbul 2011, C. 40, 156-157.

¹¹⁹ Mustafa Özkan, *a.g.e.*, B. 296, 297.

¹²⁰ Tahsin Yazıcı, "Gülistan", *TDVİA*, İstanbul 1996, C. 14, 240-241.

¹²¹ Mustafa Özkan, *a.g.e.*, B. 1073, 1770.

¹²² Atabey Kılıç, *Mürîdî ve Pend-i Ricāl Mesnevîsi (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, 35-36.

¹²³ Diyarbakirli Ahmed Mürşidî, *Pendname*, 21.

Fazlullâh Hurûfî'nin 1120 beyitlik mesnevisidir. Klasik Türk edebiyatı şairlerinden Refî'î nasihatname nevinde kaleme aldığı *Beşâretname*'sinde Fazlullah Hurûfî'nin söz konusu eserinden istifa ettiğini dile getirir:¹²⁴

'Arş-nâme sözlerinden bunda var
Tercüme kıldum ki kıla yâdigâr¹²⁵

2.6.8. Yûsuf u Züleyhâ [Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492)]

İranlı şair Abdurrahman Câmî'nin yedi mesneviden oluşan *Heft Evreng* kitabının içerisinde yer alan eseridir.¹²⁶ Tokatlı İshak Efendî'nin *Nazmu'l-Ulûm* adlı eserinde kaynak olarak dile getirdiği eserler arasında yer alır:

Dimiş Yûsuf Züleyhâsında Câmî
Târîkat ehlinüñ ol nîk-nâmı¹²⁷

2.6.9. Hilye-i Hakânî [Hâkânî Mehmed Bey (ö.1015/1606)]

Hâkânî Mehmed Bey tarafından Türk edebiyatında hilye türünün ilk örneği olarak kaleme alınan eserdir. Mesnevi biçiminde yazılan eser, yazıldığı andan itibaren rağbet gören konumdadır. Eserin kütüphanelerde pek çok nüshası mevcuttur.¹²⁸ Manzum nasihatname sahasında yazılmış eserlerden olan *Maksûd-ı Nasihât'ta* müellif *Hilye-i Hakânî*'yi kaynak olarak gösterir:

Diñle vaşfın Buşîrî-i Sānîden
Ya 'ni kim çok Hilye-i Hâkânî'den
Ne 'aceb ger olsa Hâssân'a mişâl
Feyz-i nuṭṭ itmiş ḥekîm-i mute'âl

¹²⁴ Mehmet Yiğit, *Refî'î'nin Beşâretname'si Dilbilgisi-Karşılaştırmalı Metin-Sözlük*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Van 1986, 5-24.

¹²⁵ Mehmet Yiğit, *a.g.e.*, B. 1264.

¹²⁶ Ömer Okumuş, "Câmî, Abdurrahman", *TDVİA*, İstanbul 1993, C. 7, 94-99.

¹²⁷ Bayram Özfırat, *Nazmu'l-Ulûm, Nazmu'l-Le'âlî ve Manzûme-i Keydânî Adlı Mesnevileri (İnceleme-Metin)*, B. 139-140.

¹²⁸ Mustafa İsmet Uzun, "Hâkânî Mehmed Bey", *TDVİA*, İstanbul 1997, C. 15, 166-168.

Ĥilye-i Ĥākānî'den bā-ihitimām
Aldığım ebyāti itdim itmām¹²⁹

2.7. Siyer Kaynakları:

Dinî ve ahlaki yönü önde olan manzum nasihatnamelerde kaynak olarak yararlanılan bir diğler alan siyerdir. Hz. Peygamber'in hayatını ihtiva eden siyer kitaplarından nasihatnamelerde adı geöen eser Muinüddin Muhammed Emin Herevî'nin eseridir:

2.7.1. Mearicü'n-Nübüvve [Muinüddin Muhammed Emin Herevî (ö. 907/1501-1502)]

Muîn el-Miskîn tarafından yazılan eser, Hz. Peygamber'i anlatır. Eser, içerisinde sahih olmayan rivayetlerin bulunması gibi çeşitli sebeplerden ötürü rağbet görmez. Eserin çeşitli nüshaları mevcuttur.¹³⁰ Şemseddin Sivâsî'nin *Mir'â'tü'l-Ahlâk* mesnevisinde kaynak olarak yararlandığı eserler arasında *Meâricü'n-Nübüvve*'nin de yer aldığı görülür.¹³¹

2.8. Diğler Kaynaklar:

2.8.1. Câvidânname [Fazlullah Hurûfî (ö.796/1394)]

Gurgan lehçesi ile yazılan eser Fazlullah Hurûfî'nin eseridir. Hurûfî'nin sistematığını içeren eserin pek çok nüshası mevcuttur. Refî'î'nin *Beşâretname*'sinde yararlandığı kaynaklar arasında yer alır.¹³²

Câvidân-nâme sözidür ekşeri
Fehm iden olur cihānuñ mihteri¹³³

2.8.2. Muhabbetname [Fazlullah Hurûfî (ö.796/1394)]

Mensur olarak Gurgan lehçesiyle kaleme alınır. Refî'î'nin eserinde istifade ettiği kaynaklardandır:

Hem Muhabbet-nâmeden yazdum kelām
Üç kitâbından Ĥaķuñ oldı temām¹³⁴

¹²⁹ Murat Ak, *Osmanlı'nın Son Döneminde Manzum Bir Nasihatname Maksûd-ı Nasîhat İnceleme-Metin-Tıpkıbasım-Dizin*, B. 456, 457, 622.

¹³⁰ Yusuf Şevkî Yavuz, "Meâricü'n-Nübüvve", *TDVİA*, Ankara 2003, C. 28, 209-210.

¹³¹ Birgül Toker, *Şemseddin-i Sivâsî ve Mir'âtü'l-Ahlâk Adlı Mesnevîsi*, 449.

¹³² Mehmet Yiğit, *Refî'î'nin Beşâretname'si Dilbilgisi-Karşılaştırmalı Metin-Sözlük*, 5-25.

¹³³ Mehmet Yiğit, *a.g.e.*, B. 1270.

¹³⁴ Mehmet Yiğit, *a.g.e.*, B. 1271.

Manzum nasihatnamelerde şairlerin doğrudan kitap isimlerini dile getirerek kaynak göstermelerinin haricinde müellif ismi belirterek de kaynaklarını dile getirdikleri görülür. Nitekim Askerî *Pendname*'sinde Zâtî, Keştî ve Kandî'nin; Vassaf Abdullah Efendi, *Hayâl-i Behcet-âbât* eserinde Câmî'nin; Sünbülzâde Vehbî *Lutfiyye*'sinde Birgivî, Kadızâde, Ebû-Mansûr'un; Muhammed Şerifî *Pend-i Gülistân*'ında Gazzâlî ve Kadî Beyzâvî'nin eserlerini kaynak gösterir. Benzer şekilde İmam Tirmizî de *Maksûd-ı Nasihât* adlı eserde kaynak gösterilir:

Niçe niçe kabâhatin bularuñ
Yazdı Zâtî vü Keştî vü Kandî¹³⁵

Câmî'den olurdu çün rivâyet
Şâyandır okınsa bu hikâyet¹³⁶

Birgivî bunları eyler inkâr
Söylemez haqq-ı selefde güftâr

Kadızâde sözi de rüşendür
Yüzi kara ışığa düşmendür

Dahi ser-mezhebimiz Bû-Mansûr
Kıomadı ilm-i 'ağâidde kuşûr¹³⁷

Rivâyetdür e'immeden Gazâlî
Didi bu sırrı ol şıdık mağâlî

Kađî Beyzâvî didi tab'-ı selîm
İşbu üç âdemdür aşhâb-ı Raqîm¹³⁸

¹³⁵ Gönül Delice, "Pend-nâme-i Askerî", *Journal of Turkish Language and Literature*, 2016, C. 2, S. 3, 28.

¹³⁶ Banu Mumcuoğlu, *Şeyhülislam Akhisarî Vassaf Abdullah Efendi Hayâl-i Behcet-Âbât (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2006, B. 306.

¹³⁷ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 234, 235, 244.

¹³⁸ Ferdi Kiremitçi, *Muhammed Şerifî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eğitim Anlayışı ve "Pend-i Gülistan" Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin)*, B. 885, 5311.

Muhtedâlardan İmâm-ı Tirmîzî
Bir hadîş nakl itdi kôrçutdı bizi¹³⁹

3. Manzum Nasihatnamelerde Kitap Tavsiyeleri

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin ilim ve kitap ile olan yakınlığının tezahürü olarak kaleme aldıkları eserlerde kitap tavsiyelerinde buldukları görülür. Nitekim, şairlerin doğrudan muhatabı hedef alarak dinî, ahlaki, içtimai olmak üzere pek çok alan ile ilgili nasihatlerde bulunmaları göz önüne alındığında ihtiva edilen konuya ait kitap tavsiyeleri yapmaları beklenir. Mezkûr eserlerde şairler umumiyetle kendi kitaplarını muhataplarına tavsiye ederler. Bu hususta aşağıdaki beyitler örnek verilebilir. Zirâ beyitlere bakıldığında klasik Türk edebiyatı şairlerinden Hızrî (*Âb-ı Hayât*), Ankaralı Hekim Nidâî (*Genc-i Esrâr-ı Ma'ânî*), Urlalı Yakupoğlu Hüseyin (*Miftâh-ı Cennet*), Ârif (*Mürşîdü'l-Ubbâd*), Keşfi (*Te'dîbname*), Muhammed Emin Müftizâde (*Levhname*) ve Zarîfî (*Pendname*) gibi pek çok şairin kendi eserlerini muhataplarına tavsiye ettikleri görülür:

Okıyan Hızrî'nin Âb-ı Hayât'ın
Korur merg-i cehilden pâk zâtın

Varağlar kim okuyuz perr-i 'anķā
Nice simurg bunıñ her perri 'anķā¹⁴⁰

Seniñçün eyledim bu şekli Mir'ât
Gel imdi kıl nazâr kerrât u merrât¹⁴¹

Oķı bu kitâbı sülûk ehli ol
Saña bâb-ı birlikden açıla yol¹⁴²

¹³⁹ Murat Ak, *Osmanlı'nın Son Döneminde Manzum Bir Nasihatname Maksûd-ı Nasîhat İnceleme-Metin-Tıpkıbasım-Dizin*, B. 252.

¹⁴⁰ Âdem Ceyhan, *Hızrî'nin Âb-ı Hayât Mesnevîsî (İnceleme-Metin)*, B. 2283, 2284.

¹⁴¹ Şemseddin Sivasî, *Mir'âtü'l-Ahlâk*, B. 151.

¹⁴² Ankaralı Hekim Nidâî, *Genc-i Esrâr-ı Ma'nî*, B. 3597.

Günde bir kerre nazar eyle oқи
 uş dilin ta‘līm ide üç drt oқи¹⁴³

Mürşidü‘l-‘Ubbād çü buña oldu ad
 Bunu fehm iden kiři buldı murād

Sa‘y idüp ger bu kitābı bilesin
 amu sırra mualı‘ bil k’olasın¹⁴⁴

Ouyup bu pendi ılursan abül
 Unutma du‘ādan beni ey oğıl¹⁴⁵

Ouyup añlayup ‘āmil olasın
 Ki dūnyā āhıret fevzi bulasın¹⁴⁶

Bunu oқи bunuñ ile ıl ‘amel
 Her kelāmu tā ola cāna maal¹⁴⁷

Bu naşıhatdur yiter ğayrı saña
 Oıyan yazanı rahmetle aña¹⁴⁸

Manzum nasihatname türünde telif edilen eserlere şairlerin kendi kitaplarının haricinde çeşitli ilimler ile ilgili olarak da kitap tavsiye ettikleri beyitleri bulmak mümkündür. Söz konusu eserlerde şairlerin umumiyetle tavsiye ettikleri kitap, Kur’an-ı Kerim’dir. Dinî ve ahlaki muhtevanın ön plana çıktığı bu eserlerde Kur’an-ı Kerim’in tavsiye edilmesi beklenen bir durumdur. Söz konusu tavsiyeyi içeren beyitlerin fazlaca olması sebebiyle meseleyi örneklemek adına Şemseddin Sivâsî, Adnî Receb Dede, Mürîdî, Sâfî Mustafa Efendi ve Ârif’in beyitleri örnek olarak verilebilir:

¹⁴³ Ayşe Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm Edebiyatında Manzum Nasihatnameler ve Urfalı Ya‘kub Oğılu Hüseyin’in Miftâh-ı Cennet’i*, B. 90.

¹⁴⁴ Bekir Sarıkaya, *Ârif Mürşidül-Ubbād, Nüsha-i Alem ve Şehü‘l-Âdem, Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)*, B. 2035, 2036.

¹⁴⁵ Sibel Üst, *Keşfî Te‘dibname (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006, B. 24.

¹⁴⁶ Ö. Faruk Yiğiterol, *Türk İslam Edebiyatı’nda Pendnameler ve Levhname: İnceleme-Metin*, B. 765.

¹⁴⁷ Mehmet Arslan, *Pendname-i Zarîfî*, Dilek Matbaacılık, Sivas 1994, B. 75.

¹⁴⁸ Bilge Kaya Yiğit, “Süleyman Penâhî’nin Nasihatnamesi”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara 2015, C. 2, S.3, B. 111.

Lisân-ı hâl ile okıya Kur'an
İçip râh-ı muhabbet mest ola cân¹⁴⁹

Ne şerefdür bu ki Kur'an u hadîsüñ şuglı
Kelîmât eylemek Allah u Resül ile ola¹⁵⁰

Okı Kur'anı saña yoldaş ola
Pes şırâtı geçürüp elüñ ala¹⁵¹

Tilâvet eyle Kur'an-ı 'azîmi
Gene emrâzına bür'üş-şifâdur¹⁵²

Levh-i dilden okı Kur'an'ı ki keşf ola rumûz
Ehl-i zevk olana Hâk eyledi imâ'-yı 'aceb¹⁵³

Söz konusu tavsiyeleri içeren beyitlerin haricinde doğrudan Kur'an-ı Kerim'i okuma hususunda kaleme alınan şiirler de mevcuttur. Zirâ Ahmed Mürşîdî *Pendname* adlı eserinde "Fî-Beyân-ı Mebhas-ı Tilâvet-i Kur'an" başlığı altında Kur'an-ı Kerim'i okuma hususunu ele alır. Ayrıca şairin eserinde "Kasîde-i Kur'an-ı Kerim" başlığı altında kaleme alınan şiir de vardır.¹⁵⁴

3.1. Fıkıh Kitapları:

Manzum nasihatnamelerde kitap tavsiyeleri ile ilgili döküme bakıldığında en fazla kitap tavsiyesinin fıkıh sahasında olduğu görülür. Bu noktada Tokatlı İshak Efendi dikkat çeker. Nitekim eserini ilimler üzerine tertip edip ve doğrudan ilim alanları içerisinde varlık bulan kitapları dile getirmek ve muhatabına ideal bir genç olma yolunda harita çizebilmek adına tasnif eden İshak Efendi, fıkıh sahasında da pek çok kitap tavsiyesinde bulunur. *Nazmu'l-'Ulûm* haricinde kaleme alınan manzum

¹⁴⁹ Şemseddin Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, Hazırlayan: Hasan Aksoy, Şemseddin Sivâsî Külliyyâtı, Sivas Belediyesi, Sivas 2015, 35.

¹⁵⁰ Zehra Göre, *Adnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri*, B. 23, 24.

¹⁵¹ Atabey Kılıç, *Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevîsi (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, B. 710

¹⁵² Mehmet Sait Çalka, *Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevîsi (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2007, B.1567.

¹⁵³ Mertol Tulum, *Sergüzeşt ve Ravzatü't-Tevhîd*, Türkiye Yazma Eserleri Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014, B. 2550.

¹⁵⁴ Diyarbakirli Ahmed Mürşîdî, *Pendname*, 223-229.

nasihatnamelerde ise fıkıh alanında sadece Sünbülzâde Vehbî'nin *Lutfiyye*'sinde İbn Nüceym'in *Eşbâh ve Nezâir*'i tespit edilmiştir. Eserlerin muhatapları, yazılma sebepleri ve buna bağlı olarak tertip ve tasnif sistemleri söz konusu durumun nedeni olarak görülebilir.

3.1.1. Eşbâh ve Nezâir [Zeynüddin İbn Nüceym (ö.970/1563)]

İbn Nüceym tarafından kaleme alınan eser İslam hukuku alanında varlık gösterir. Yedi bölümden oluşan ve İbn Nüceym'in son eseri olan bu kitap altı ayda kaleme alınır. Eser üzerine pek çok şerh, haşiye çalışmaları yapılır.¹⁵⁵ Sünbülzâde Mehmed el-Maraşî'nin kaleme aldığı *Tevfikü'l-ilâh fi-şerhi fennin mine'l-Eşbâh ve'n-nezâir* adlı eser İbn Nüceym'in söz konusu eserinin birinci bölümünün şerhidir.¹⁵⁶ Sünbülzâde Vehbî de *Lutfiyye* mesnevisinde oğlunun fazilet ile ceddinin şöhretine kavuşabilmesini ümit eder ve *Eşbâh* kitabının ikinci şârihi olmasını tavsiye eder:

Fazlıla şöhret-i ceddin bulasın
Şânî-i Şârih-i Eşbâh olasın¹⁵⁷

3.2. Ahlak ve Tasavvuf Kitapları:

"İnsanın yaratılışında var olan ruhsal ve zihinsel güzellikler, insanı insan yapan değerleri inceleyen, irdeleyen ve öğreten bilim dalı" şeklinde tanımlanan "ahlak" ile "Ruhen kendisini Allah sevgisine bağlama ve adama" ifade edilen "tasavvuf" sahasında kaleme alınan eserlerin manzum nasihatnamelerde tavsiye edildiği görülür. Bu bağlamda tavsiye edilen kitaplar şunlardır:

3.2.1. Ahlak-ı Alâî [Kınalızâde Ali Efendi (ö. 979/1572)]

Kınalızâde tarafından kaleme alınan eser Türkçe ahlak kitabıdır. Bir mukaddime ve üç bölümden oluşan eser ahlak felsefesi, ahlak ilminin terimleri, ahlak ilminin sağladığı faydalar olmak üzere çeşitli konuları ihtiva eder. Kendisinden sonra yazılan pek çok ahlak kitabına kaynak olan eserin çokça nüshası mevcut olmasına rağmen müellif nüshası tespit edilememiştir.¹⁵⁸ Söz konusu eseri, Sünbülzâde Vehbî *Lutfiyye* adlı eserinde

¹⁵⁵ Mustafa Baktır, "Eşbâh u Nezâir", *TDVİA*, İstanbul 1995, C. 11, 456-457.

¹⁵⁶ Necmettin Azak, "Kavâ'id-i Fıkıhyede Bir Literatür İncelemesi: İbn Nüceym'in el-Eşbâh ve'n-Nezâir'i ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi*, 2020, C. 3, S. 2, 566-567.

¹⁵⁷ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 1150.

¹⁵⁸ Ahmet Kahraman, "Ahlak-ı Alâî", *TDVİA*, İstanbul 1989, C. 2, 15-16.

oğluna tavsiye eder. Ayrıca ahlak kitaplarının çok olduğunu ve pek çoğunun kendilerinde bulunduğunu dile getirir:

Eyle Ahlāk-ı ‘Alā’ye nazar
 Bul Naşîrî’deki ma‘nāya zafer
 Var bu fende kütüb-i nā-ma‘dūd
 Ekşerin bizde bulursun mevcūd¹⁵⁹

3.2.2. İhyâü Ulûmi’ d-Dîn [Gazzâlî (ö. 505/1111)]

Dört ciltten oluşan eser Gazzâlî’nin tasavvuf, ahlak, fıkıh, kelâm gibi pek çok ilim ile ilgili konuları ihtiva eden eseridir. Aklî ve naklî deliller, izahlar, tahlil ve tespitler yönüyle Gazzâlî’nin bu eseri, tasavvuf ve ahlak sahasında ön plana çıkar. Gerek Türkiye’de gerekse Türkiye dışındaki pek çok kütüphanede yazma nüshası mevcut olan eserin Batı dillerine tercümesi de yapılır.¹⁶⁰ Şemseddin Sivâsî, Mir’âtü’l-Ahlāk adlı mesnevisinde söz konusu eseri tavsiye eder:

Bu icmâle dilerseñ külli tafşîl
 Var İhyâ-yı ‘Ulûmdan eyle taḥşîl
 Velî İhyâda ol Şeyḫü’l-Gazâlî
 Biraz yazmışdur al andan nevâli¹⁶¹

3.2.3. El-Fütûhâtü’l-Mekkiyye [Muhyiddin İbnü’l-Arâbî (ö. 638/1240)]:

“*El-Fütûhâtü’l-Mekkiyye fî ma‘rifeti’l-mâlikiyye ve’l-mülkiyye*” adını taşıyan eser *el-Fütûhât* olarak da anılır. Otuz yedi kitaptan meydana gelen eser altı fasıl, 560 bab şeklinde yazılmıştır. Mensur şekilde kaleme alınan eserin içerisinde şiirler de bulunur. Tefsir, fıkıh, kelim gibi pek çok muhtevayı bünyesinde barındıran eserin yazıldığı andan itibaren pek çok şerhi yapılmıştır.¹⁶² Ârif, *Mürşîdü’l-Ubbâd* adlı eserinde Muhyiddin İbnü’l-Arâbî’nin *Fütûhât* eserini tavsiye eder:

¹⁵⁹ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B.1164,1165.

¹⁶⁰ Mustafa Çağırıcı, “İhyâü Ulûmi’ d-Dîn”, *TDVİA*, İstanbul 2000, C. 22, 10-13.

¹⁶¹ Şemseddin Sivasî, *Mir’âtü’l-Ahlāk*, B. 2855, 3528.

¹⁶² Mahmud Erol Kılıç, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, 251-258.

Diñlegil ol şeyh-i kâmil Muhy-i Dîn
Bil yakîn buldı hayât anuñla dîn

Ol Fütühât'ında dimiş bir haber
İ'ttikâdını beyân itmiş ol er

Tâ buña dek şeyh-i kâmil sözidür
Ol Fütühât'ında sözler tözidür¹⁶³

Nâbî, *Hayriyye* adlı eserinde, Vehbî de *Lutfiyye*'sinde söz konusu eseri işaret eder:

Dîde-i rûha çeker kuhl-i huşuş
Nür-ı esrâr-ı Fütühât ü Füşüş¹⁶⁴

Gör Fütühât'ını kim ol nihrîr
Nice esrâr ider anda tahrîr¹⁶⁵

3.2.4. Fusûsü'l-Hikem [Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)]:

İslam dünyasında tasavvuf anlayışının ve düşüncesinin temel kaynaklarından olan eser Muhyiddin İbdü'l-Arabî tarafından yazılır. *Fuşuşü'l-hikem ve huşuşü'l-kilem* adını taşıyan eser yirmi yedi bölüme ayrılır. Üzerine çokça şerhler kaleme alınan eser fikri tartışmaların odak noktası olur.¹⁶⁶ Nâbî, *Hayriyye* adlı mesnevisinde, Sünbülzâde Vehbî de *Lutfiyye*'sinde *Füsûs* kitabını tavsiye eder:

Dîde-i rûha çeker kuhl-i huşuş
Nür-ı esrâr-ı Fütühât ü Füşüş

Dağı çokdur nüsağ-ı ehlu'llâh
'Abdi Allâh'dan eyler âgâh

Remz ü imâları rûhânîdür
Cümlesi bâtın-ı Qur'ânî'dür

¹⁶³ Bekir Sarıkaya, *Ârif Mürşidiül-Ubbâd, Nüsha-i Alem ve Şehü'l-Âdem, Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)*, B. 1910, 1911, 1930.

¹⁶⁴ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, B. 365.

¹⁶⁵ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 205.

¹⁶⁶ Mahmud Erol Kılıç, *Fusûsü'l-Hikem*, 230-237.

Zâhir aḥkâm-ı şerī' atdür hep

Bâṭın esrâr-ı ḥaḳîḳatdür hep

Vaḳtûñi şarf idegör taḥşile

İkisin daḫı çalış tekmile¹⁶⁷

Eyleme tahti'e-i kavlı-i Fuşûş

Işṭilâḫât ola şâyed maḥşûş

Hiç yaḳıřmaz hele ehl-i dîne

İftirâ Ḥazret-i Muḫyiddîn'e

Gör Fütühât'ını kim ol nihrîr

Nice esrâr ider anda tahrîr¹⁶⁸

3.3. Dil Bilimi Kitapları

Manzum nasihatnamelerde sarf, nahv, lügat gibi dil bilimi sahasına ait alanlarda kaleme alınmış eserlerin tavsiye edildiği görülür. Söz konusu eserler şunlardır:

3.3.1. Eş-Şâfiye [İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249)]

Arap grameri bağlamında varlık bulan *Eş-Şâfiye*, İbnü'l-Hâcib tarafından yazılır. Sarf konularını ihtiva eden eser, ilk muhtasar sarf kitabı olarak kabul görülür. Eser, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak kullanılır. Eser üzere tercüme, şerh, haşiye gibi pek çok çalışma yapılır.¹⁶⁹ Bu çalışmalar Arap grameri sahasında ön plana çıkan eserlerden olduğunu gösterir niteliktedir. Sünbülzâde Vehbî, oğlu Lütfullah için *Lutfiyye-i Vehbî* adında bir eser kaleme alır. Vehbî, nasihâtname nevinde kaleme aldığı eserinde oğluna gerek ilmî gerek ahlâkî manada pek çok nasihatı dile getirir. "Der-Hüsn-i Hatt u İmlâ" başlığı altında Vehbî oğluna güzel yazı yazma ile ilgili nasihatlar bulunur. Bu nasihatlar içerisinde şairin kitap tavsiyesinde bulunduğu görülür. Öyle ki şair oğluna *Kâfiye* kitabını okuduğunu belirterek *Şâfiye* kitabını okumasını tavsiye eder. Bu kitabı okuyarak yazdıklarının manasını anlayabileceğini dile getirir:

¹⁶⁷ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, B. 365, 366, 267, 368, 369.

¹⁶⁸ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 203, 204, 205.

¹⁶⁹ Hulusi Kılıç, "eş-Şâfiye", *TDVİA*, İstanbul 2010, C. 38, 247-248.

Gerçi nahvi okuduñ Kāfiye'de
 'İlm-i haţta eyü baĥ Şāfiye'de

Tā ki taşhîh idesin imlâsın
 Bilesin yazdığının ma'nâsın¹⁷⁰

3.3.2. Tuhfe-i Vehbî [Sülbülzâde Vehbî, (ö. 1809)]

Sünbülzâde Vehbî'nin Sadrazam Halil Hamîd Paşa'nın oğulları için kaleme aldığı elli sekiz kıtadan oluşan eseridir. Eser, Farsça-Türkçe sözlüktür. Kendinden önceki sözlüklerden ayrı olarak pek çok Farsça kelimeye yer vermesi nedeniyle çok okunan bu eser, medreselerde ders kitabı olarak kullanılmıştır.¹⁷¹ Sünbülzâde Vehbî, *Lutfiyye* kitabının "Der-ilm-i Musiki" başlığı altında çalgı aletlerinden bahsederken sözü defe getirir. Def çalmanın ayıp olduğunu söyleyen Vehbî, oğluna bu konuyu *Tuhfe'*de işlediğini söyleyerek dolaylı olarak kitabı okumasını tavsiye eder:

Ne rezâlet diyeler suntûrî
 Şöhretin ola yahut tanbûrî

Defkeşi Tuhfe'de yazdım sana ben
 'Aybdur olma saĥın dâ'ire-zen¹⁷²

3.4. Hey'et Kitapları:

İlm-i nücûm, ilm-i hey'e, ilm-i felek olmak üzere çeşitli şekillerde adlandırılan ve gökküresi bilimi olarak teşekkül eden hey'et ilmi, yapılan fetihler neticesinde tercümelerle İslam sahasında gelişme gösterir.¹⁷³ Fatih devrinde Ali Kuşçu'nun davet edilmesi Osmanlı sahasında astronominin gelişmesinde katkı sağlar. Zira Kuşçu, Osmanlı medrelerinde ilk astronomi hocası unvanına sahiptir. Semerkant'ta bulunan gözlemevinde görev alan Kadızâde'nin yetiştirdiği öğrenciler söz konusu alanın Osmanlı'da gelişmesine vesile olur. Astronomi ilmi alanında kaleme alınan eserler

¹⁷⁰ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 335, 336.

¹⁷¹ Selim Sırrı Kuru, "Sünbülzâde Vehbî", *TDVİA*, İstanbul 2010, C. 38, 140-141.

¹⁷² Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 257,258.

¹⁷³ Tefvik Fehd, "İlm-i Felek", *TDVİA*, İstanbul 2000, C. 22, 126-129.

medreselerde okutulur.¹⁷⁴ Zîc-i Uluğ Bey, manzum nasihatnamelerde bu alanda tavsiye edilen kitaplardandır:

3.4.1. Zîc-i Uluğ Bey

Timur'un torunu olan ve astronomi, matematik alanlarına ilgili duyan Uluğ Bey'in kurduğu Semerkant Rasathânesi'nde yapılan gözlemler neticesinde üç bilgininin katkılarıyla hazırlanan eserdir. Astronomik, trigonometrik, astrolojik ve coğrafi olmak üzere dört kitaptan müteşekkildir. Eser üzerine çokça şerh, tercüme gibi çalışmalar yapılır.¹⁷⁵ Mustafa Efendi, *Gülşen-i Pend* mesnevisinin "Bu Pend Ehl-i Nücûma Nükte-Hâdur" başlığı altında müneccimlere nasihatlerde bulunur. Mustafa Efendi bu bölümde nücüm ilmini öğrenmek için *Zîc-i Uluğ Bey* eserini tavsiye eder:

Nücûm 'ilmini gör üstâddan evvel
Oķı zîc-i Uluğ Beg ol bahâdır¹⁷⁶

Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye'sinde söz konusu sahada yapılan çalışmalara işaret eder ve muhatabının onlardan uzak durmasını telkin eder:

Bû-Sa'id itmiş idi nice zamân
Rasad-ârâyî-i zîc-i Gûrgân
Çağminî ile Micesti diyerek
Girih ü saḥ-ı zemîn söyleyerek
Eyleme hey'ete şarf-ı maḳdûr
Göğçe çıkmak gibidür dūr-â-dūr¹⁷⁷

3.5. Tefsîr Kitapları:

Manzum nasihatnameler içerisinde tefsir sahasında kaleme alınmış eserlerin okunmasına yönelik tavsiyeler görülür. Bu hususta işaret edilen eserler şunlardır:

¹⁷⁴Yavuz Unat, *Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış*, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C. 8, S.33, 411-420.

¹⁷⁵Yavuz Unat, "Zîc-i Uluğ Bey", *TDVİA*, İstanbul 2013, C. 44, 400-401.

¹⁷⁶Mehmet Sait Çalka, *Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sözlük)*, B. 1189.

¹⁷⁷Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 118,124, 125.

3.5.1. Mefâtihu'l-Gayb [Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210)]

İslam âleminde daha çok *et-Tefsîrû'l-kebîr* yahut *Tefsîrû'r-Râzî* adıyla şöret bulan eser, Fahreddin er-Râzî tarafından kaleme alınır. Rivayet ve dirayet metodunun kullanıldığı Râzî'nin bu eseri kendisinden sonra gelen âlimleri etkiler. Eserin çok sayıda yazma nüshasının mevcut olduğu dile getirilir. Eserde 1600 hadise yer verilir.¹⁷⁸ Sünbülzâde Vehbî *Lutfiyye* eserinin "Der-Fezâil-i İlm-i Şerif" başlığı altında ilmin özelliklerinden söz ederken ilmin vasıflarının anlatmakla bitiremeyeceğini ifade eder ve Fahreddin-i Râzî'nin kitabını tavsiye eder:

İlmin evsâfına gâyet yokdur
Ne kadar söylesem andan çokdur
Yazdı tafşilini Faḫr-ı Râzî
Oḫuyup keşf idesin ol râzı
Cümlesin eyleyemem ben takrîr
Göstere sana hadîs ü tefsîr¹⁷⁹

3.5.2. El-Keşşâf [Zemahşerî (ö. 538/1144)]

Zemahşerî'nin bahsi geçen eseri tefsir sahasında tavsiye edilen eserler arasında yer alır. Halil Efendi kaleme aldığı Lübbü'n-Nesâyih adlı eserinde muhatabına söz konusu kitabı tavsiye eder. Ayrıca Halil Efendi "Kadî" ismine yer vererek Beyzâvî'nin tefsir sahasındaki eserlerine dikkat çeker:¹⁸⁰

Bırakma dâmen-i 'adli hükümetde eyâ kâdî
Yediñden düşmesün aşlâ senüñ Keşşâf ile Kâdî

3.6. Edebiyat Kitapları:

Manzum nasihatnameler içerisinde edebiyat sahası içerisinde kaleme alınmış mesnevi ve divanların da tavsiye edildiği görülür. Nâbî ve Mustafa Efendi manzum nasihatname türündeki eserlerinde Mevlânâ'nın *Mesnevi'sini*, Cinânî *Cilâ'ü'l-Kulûb* adlı eserinde Şeyh Sa'dî'nin *Gülistân'ını*, Mustafa Efendi *Gülşen-i Pend* adlı eserinde Sa'dî'nin *Gülistân ve Bostân'ını*

¹⁷⁸ Lütfullah Cebeci, "Mefâtihu'l-Gayb", *TDVİA*, Ankara 2003, C. 28, 348-350.

¹⁷⁹ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 62, 63, 64.

¹⁸⁰ Abdülmecit İslamoğlu, "Halil Efendi'nin Lübbü'n-Nesâyih Eserinin Şekil ve Muhteva Özellikleri", *Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sakarya 2012, C. XIV, S. 26, 123.

tavsiye eder. Ayrıca Mustafa Efendi “Bu Pend Her Ehl-i Nazma Pâk-Edâdur” başlığı altında şairlere nasihatlerde bulunurken Mevlana’nın divanını, Feridüddün Attar’ın *Mantiku’t-Tayr*’ını ve Yazıcıoğlu Muhammedin’in *Muhammediyye* adlı eserini, Sünbülzâde Vehbî *Lutfiyye*’sinde Nâbî’nin *Hayriyye*’sini tavsiye eder:

Himmet it añlamağa güftârın

Ħırz-ı cân eyleye gör esrârın

Ṭâlib-i ĥaĥka olur râh-nümâ

Nüşĥa-i Mesnevî-i Mevlânâ¹⁸¹

Gülistân’a ĥiĥ kılmaduñ mı nazar

Ne dir Şeyh Sa’ dî-yi şâhib-nazar

Gülistân’da kim aña olmaz nazîr

Dimiş Şeyĥ Sa’ dî-i rüşen-zamîr¹⁸²

Otuz biñ Mesnevi beyt-i şerîfi

Ki her bir beyti biñ ma’nâya câdur

Ve toĥsan biñ ĥazel dîvân-ı ‘aşkı

Ki Şemsdür maĥlası şemse fedâdur

İdüp Sa’ dî de Bostân u Gülistân

Ki ĥâlâ ‘andelîbânı fedâdur

Diyüp ĥoş Mantiku’ĥ-tayr yed-i ‘Atĥâr

İdüp murgânı gūyâ ol bahadır

Muĥammed Yazıcı-zâde ol ‘âşık

Muĥammediyye şâhibi fetâdur¹⁸³

Pend-i Hayriyyesidür pür-ma’nî

Dime yazmış nice mâ-lâ-ya’nî¹⁸⁴

¹⁸¹ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, B. 363, 364.

¹⁸² Mustafa Özkan, *Cinânî Cilâû’l-Kulûb (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, B.1073, 1770.

¹⁸³ Mehmet Sait Çalka, *Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sözlük)*, B. 839, 843, 845, 847.

¹⁸⁴ Süreyya Ali Beyzâdeoĥlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 33.

Söz konusu edebiyat kitaplarının haricinde Nâbî, *Hayriyye* adlı mesnevisinin “Matlab-ı Hüsn-i Kelâm-ı Mevzûn” başlığı altında oğlunun şiire heves etmesi durumunda Nef’î, Bâkî, Tâlib, Sâ’ib, ‘Örfî, Selîm, Feyzî-i Hind, Nazîrî, Kelîm, Şevket, Nizâmî, Câmî, Enverî, Hâkânî, Sâ’dî, Hâfız başta olmak üzere pek çok divanı okumasını tavsiye eder. Ayrıca işaret ettiği eserlerin kendilerinde bulunduğunu belirtmesi Nâbî’nin kitap ile olan münasebetini göstermesi yönüyle önem arz eder:

Türki’de Nef’î ile Bâkî’ye bak
Ġayri dīvanları da it mülhāk

Anlaruñ Ői’ri metīndür ammā
Ġayrisinde daĥı var çok ma’nā

Őu’arā-yı ‘Acemūñ dīvānu
Ġüsn-i ta’bīr ü ma’ānī kānu

Tālib ü Őā’ib ü ‘Örfi vü Selīm
Feyzī-i Hind ü Nāzīrī vü Kelīm

Tāze-gūyān-ı zamānda Őevket
Ma’ni-i tāzeve virdi Őüret

Őāĥib-i ĥamse Nizāmī Ġusrev
Her biri cilve-dih-i ma’ni-i nev

Cāmi vü Enveri vü Ġākānī
Her biri milk-i suĥan sultān

Bülbül-i Őāĥ-tırāz-ı Őīrāz
Sa’di vü Ġāfız-ı ma’nī-perdāz

Suĥāñān-ı ĥudemā-yı Őu’arā
Ġaĥ budur biribirinden a’lā

Yok nihāyet Őu’arā-yı ‘Acem’e
Hep esāmīleri Őıĥmaz ĥaleme

Bizde var ekserinüñ dīvānı
Oķı fehm eyle de gör vicdānı¹⁸⁵

Mürşidü'l-Ubbâd'ın müellifi Ârif de eserinde İbn Fâriz'e işaret eder.

Bilme misin ibni Fâriz nām-dār
Ol durur kāmīl mükemmel bil i yār

Ol kaşidesinde iki beyt dimiş
Ehl-i neşuñ mezhebin bâtil dimiş¹⁸⁶

3.7. Kalam Kitapları:

Manzum nasihatnemelerde kalam ilmi sahasında kitap tavsiyelerini görmek mümkündür. Ayrıca tavsiye edilen kitaplar, medreselerde ders kitabı olarak okutulan ve bu alanın önde gelen kitaplardır.

3.7.1. Şerh-i Mevâkıf [Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö.816/1413)]

Kalam, felsefe, astronomi, belagat gibi pek çok alanda eserler kaleme almış Seyyid Şerif Cürcânî'nin Adudüddin el-İcî'nin *el-Mevâkıf* eserine yaptığı şerhidir.¹⁸⁷ Eser, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulur.¹⁸⁸ Sünbülzâde Vehbî *Lutfiyye* adlı mesnevisinde hükemanın sözlerinin vehim ve hayalden ibaret olduğunu, akla uygun görünse de nakle aykırı olduğunu dile getirir ve *Mevâkıf Şerhi'*ne bakmayı tavsiye eder:

Gizlidür hikmet-i Rabb-i müte'âl
Hükemâ sözleridür vehm ü hayâl

Görinür gerçi muvâfık 'aķla
Ekşeri lik muhâlif naķla

Göresin Şerh-i Mevâkıf'da tamâm
Redd ider anları hep ehl-i kelâm¹⁸⁹

¹⁸⁵ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, B. 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988.

¹⁸⁶ Bekir Sarıkaya, *Ârif Mürşidül-Ubbâd, Nüsha-i Alem ve Şehü'l-Âdem, Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)*, B. 1867, 1868.

¹⁸⁷ Sadreddin Gümüş, *Cürcânî, Seyyid Şerif*, 134-136.

¹⁸⁸ Mefail Hızlı, *Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*, 30.

¹⁸⁹ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 89, 90, 91.

3.8. Tıp Kitapları:

İslam medeniyeti dairesinde gelişme gösteren tıp ilmi dünyanın çeşitli bölgelerine intikal eden ve o bölgeleri etkileyen bir yapıdadır. Söz konusu alanda pek çok âlim yetişir ve buna bağlı olarak eserler kaleme alınır.¹⁹⁰ Manzum nasihatnamelerde söz konusu ilim alanında kaleme alınmış eserlere işaret edilir:

3.8.1. Tıbb-ı Nebevî

Hz. Muhammed (a.s.)'ın tıp bağlamında ifade ettiği tavsiyelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan "Tıbb-ı Nebevî" ilmi vesilesiyle pek çok kitap tasnif edilir. Abdümelik b. Habîb el-Endelüsî, Muhammed en-Nisâbûrî, Ahmed b. Muhammed ed-Dineverî, en-Nesîmî olmak üzere pek çok müellif "Tıbb-ı Nebevî" alanında kitaplar telif eder. Bu eserler içerisinde hacim bakımından ön plana çıkar eser es-Suyûtî'nin *et-Tıbbu'n-nebevî* adlı eseridir. Ayrıca Türkçe kaleme alınmış "Tıbb-ı Nebevî" kitapları da mevcuttur.¹⁹¹ Nabî de *Hayriyye* adlı eserinin "Mebhas-ı Lâzime-i Hikmet ü Tıb" başlığı altında dile getirdiği nasihatlar içerisinde *Tıbb-ı Nebevî*'yi tavsiye eder:

İt müdâva bulıcak üstâdın
 Vezn kııl rütbe-i isti'dâdın
 Rence kâfi saña Tıbb-ı Nebevî
 Tıbb-ı şâfi hikem-i Muştâfavi¹⁹²

Ayrıca Nâbî'nin tabiplerde bulunması gereken özellikleri ifade ederken bir beyitte "kânûn" kelimesine yer vermesi İbn-i Sînâ'nın İslam tıp tarihinde yer edinmiş olan *el-Kânûn fi't-Tıb* kitabına işaret ettiği düşünülebilir:

İde kânuñ ile tedbîr-i devâ
 İtimeye tecribeye hâlķı fidâ¹⁹³

¹⁹⁰Peter E. Pormann, "Tıp", *TDVİA*, İstanbul 2012, C. 41, 95-101.

¹⁹¹ Ayhan Tekineş, "Alternatif İslami Tıp "Tıbb-ı Nebevî", *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 1998, S. 4, 57-59.

¹⁹² Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, B. 1590, 1591.

¹⁹³ Mahmut Kaplan, *a.g.e.*, B. 1561.

3.9. Rûya Kitapları:

Kur'an-ı Kerim'de Yusuf Peygamber'in rüya yorumlama hadisesine ve rüya ile ilgili hadis-i şeriflerin varlığına dayanan rüya ilmi Türk kültürü içerisinde önem arz eder. Öyle ki rüya ilmi bağlamında tâbirname türü oluşur.¹⁹⁴ Manzum nasihatnamelere bakıldığında rüya ilmi bağlamında tavsiye edilen eser olarak İbn Sirin'in *Cevâmiü't-Tabir Fi'r-Rüyâ* eseri görülür.

3.9.1. Cevâmiü't-Tâbir Fi'r-Rüyâ [İbn Sirin (ö. 110/728)]:

Rüya sahasında elli babdan oluşan eser İbn Sîrîn'e atfedilir. Yazar; fıkıh, hadis, tefsir alanlarında olduğu gibi rüya alanında da şöhret bulur.¹⁹⁵ Sünbülzâde Vehbî *Lutfiyye*'sinde "Der-İlm-i Ta'bîr" başlığı altında rüya yorumuyla ilgili nasihatlarını dile getirirken bu alanda İbn-i Sîrîn'i eser kaleme aldığını ifade eder. Bu ifadelerden hareketle Vehbî'nin oğluna dolaylı olarak bu kitabı tavsiye ettiği söylenebilir:

Fenn-i ta'bîrde İbn-i Sîrîn
Yazdı çok nesne şekerden şîrîn¹⁹⁶

3.10. Diğer Bazı Kitaplar

3.10.1. Câvidânnâme [Fazlullah Hurûfî (ö.796/1394)]

Fazlullah Hurûfî tarafından kaleme alınan eseri, Refî'î *Beşâretnâme*'sinin pek çok beyitinde tavsiye eder:

Bu haţuñ esrârı bî-ğadd vaşfı bol
Câvidânî-nâmede var iste bul
Hüdhüdün sırrı öküştür bilesin
Câvidânî-nâmeyi ger bulasın
Câvidânî-nâmeyi var iste bul
K'ağmede ümmet olasın Fazla kıl

¹⁹⁴ Orhan Şaik Gökyay; Vildan S. Coşkun, "Tâbirname", *TDVİA*, İstanbul 2010, C. 39, 331-333.

¹⁹⁵ İbrahim Tabak, *İbn Sîrîn'in Cevâmiü't-Ta'bîr Fi'r-Ru'yâ Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, 3-7.

¹⁹⁶ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Vehbî Lutfiyye*, B. 134.

Cāvidānī-nāmeye itgil nazar
K'olasın iki cihānda mu'teber¹⁹⁷

3.10.2. Kitāb-ı Simyâ (İbn Sinâ)

Sâfi Mustafa Efendi *Gülşen-i Pend* mesnevisinin "Bu Pend-i Kâfiye 'Ayn-ı Kimyâdur" başlığı altında İbn-i Sinâ'nın söz konusu alanda kaleme aldığı risaleye işaret eder:

Mu'allim Bu 'Ali Sinâ-yı kâmil
Müellif zü-fünûn bir üstâdur
Bu fenne yazdı bir fâhir risâle
Mufarraḥ ḥoş kitāb-ı simyâdur¹⁹⁸

4. Manzum Nasihatnamelerde Kaynak ve Tavsiye Edilen Kitapların Dökümü

Klasik Türk edebiyatı sahasında eserler kaleme alan şairlerin gerek kendi dönemlerinde gerekse kendilerinden önceki dönemlerde yazılmış kitaplara vâkif olduğu görülür. Bu hususta pek çok divanda kitap isimlerine yer verilmesi, tevriye sanatından istifadeyle kitap isimleriyle şiirler yazılması bu fikri destekler niteliktedir. Bunların da ötesinde kimi şairlerin eserlerinde medresede okutulan ders kitaplarını ihtiva eden ve doğrudan kitap isimlerini barındıran eserler yazdıkları da vakidir. Bilhassa nazım sahasında Racî, Selahaddin Uşşâkî, Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi pek çok şairin eserlerinde dönemin eğitim kitaplarını ihtiva eden şiirler görülür. Manzum nasihatname sahasında eser veren Tokatlı İshak Efendi de söz konusu şairler içerisinde. İshak Efendi, kaleme aldığı adlı eserinde kitapların dökümünü verir. Fazlıoğlu'un¹⁹⁹ söz konusu dökümü ortaya koyduğu çalışmasına ilaveten telif manzum nasihatnameler içerisinde yer alan altmış eserde gerek kaynak gerekse tavsiye bağlamındaki kitapların dökümü oluşturulmuştur. Bu noktada aşağıda yer alan Tablo 1'de "Manzum Nasihatnamelerde Şairlerin Kaynak Kitapları"; Tablo 2'de

¹⁹⁷ Mehmet Yiğit, *Ref'i'nin Beşâretname'si Dilbilgisi-Karşılaştırmalı Metin-Sözlük*, B. 419, 446, 596, 894.

¹⁹⁸ Mehmet Sait Çalka, *Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sözlük)*, B. 1308, 1310.

¹⁹⁹ Şükran Fazlıoğlu, *Örnek Bir Genç Olmak (XVII. Yüzyılda İshak Tokâdî'nin Nazmu'l-ulûm Adlı Eserinde Zihniyet ve İlimler)*, 32-52.

“Manzum Nasihatnamelerde Şairlerin Doğrudan yahut Dolaylı Olarak Yaptıkları Kitap Tavsiyeleri” yer almaktadır.

TABLO 1: MANZUM NASİHATNAMELERDE ŞAİRLERİN KAYNAK KİTAPLARI

	HADİS KİTAPLARI	KAYNAKTAN YARARLANAN ŞAİR VE ESERİ
1	El-Câmi' u's-sagîr [Ebü'l-Fazl Celâüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505)]	Harputlu Omer Efendi (Manzume-i Na'îmiyye)
2	Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye [Radiyyüddin es-Sâgânî (ö. 650/1252)]	Şemseddin Sivâsî (İrşâdü'l-'Avâm)
	AHLAK VE TASAVVUF KİTAPLARI	KAYNAKTAN YARARLANAN ŞAİR VE ESERİ
1	Tenbîhü'l-ğâfilîn [Ebü'l-Leys Semerkandî (ö. 373/983)]	Muhammed Şerîfi (Pend-i Gülistân) ?/(Maksûd-ı Nasihât)
2	Et-Tarîkatü'l-Muhammediyye [Birgivî Mehmed Efendi (ö. 981/1573)]	Muhammed Şerîfi (Pend-i Gülistân)
3	Bedrû'l-Vâ'izin ve zuhrü'l-'âbidîn [İbn Melek (ö. 821/1418'den sonra)]	Muhammed Şerîfi (Pend-i Gülistân)
4	Mürşid-i Pend [Ahmed Mürşidi Efendi (ö. 1174/1760)]	Muhammed Şerîfi (Pend-i Gülistân)
5	el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye fi şerhi't-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-şerî'ati'n-nebeviyye fi's-sîreti'l-Ahmediyye [Hâdimî, Ebû Saîd (ö. 1176/1762)]	Harputlu Omer Efendi (Manzûme-i Na'îmiyye)

6	Kimyâ-yı Sa'âdet [Gazzâlî (ö. 505/1111)]	Şemseddin Sivâsî (Mir'âtü'l-Ahlak)
7	İhyâ'ü 'Ulûmi'd-dîn [Gazzâlî (ö. 505/1111)]	Şemseddin Sivâsî (Mir'âtü'l-Ahlak) Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye) ?/(Maksûd-ı Nasihât)
8	Miftâhu'l-Gayb [Sadreddin Konevî (ö. 673/1274)]	Hızrî (Ab-ı Hayât)
9	Fusûsü'l-Hikem [Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)]	Ârif (Mürşidü'l-'Ubbâd)
10	El-Fütûhâtü'l-Mekkiyye [Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)]	Ârif (Mürşidü'l-'Ubbâd)
	FIKİH KİTAPLARI	KAYNAKTAN YARARLANAN ŞAIR VE ESERİ
1	Ed-Dürrü'l-Muhtâr [Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dımaşkî (ö. 1088/1677)]	Harputlu Omer Efendi (Manzûme-i Na'îmiyye)
2	El-Fetâva'z-Zahîriyye [Zahîrüddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer (ö. 619/1222)]	Harputlu Omer Efendi (Manzûme-i Na'îmiyye)
3	El-Âlemgîriyye (el-Fetâva'l-Hindiyye)	Harputlu Omer Efendi (Manzûme-i Na'îmiyye)
4	Câmi'u (Cevâmi'u)'l-fikh [Ebû Nasr Ahmed bin Muhammed Attâbî (ö. 586/1190)]	Harputlu Omer Efendi (Manzûme-i Na'îmiyye)
5	Hulâsatü'l-fetâvâ [Tâhir bin Ahmed bin Abdürreşid el-Buhârî (ö. 542/1147)]	Harputlu Omer Efendi (Manzûme-i Na'îmiyye)
	TEFSİR KİTAPLARI	KAYNAKTAN YARARLANAN ŞAIR VE ESERİ
1	Keşşâf [Zemahşerî (ö. 538/1144)]	Vizeli Ramazan Behiştî (Heşt Behişt)

2	Envârü't-Tenzîl [Beyzâvî (ö. 685/1286)]	Harputlu Omer Efendi (Manzûme-i Na'îmiyye)
	KELAM KİTAPLARI	KAYNAKTAN YARARLANAN ŞAIR VE ESERİ
1	El-Mevâkîf [Adudüddin el-İcî (ö. 756/1355)]	Hızrî (Ab-ı Hayât)
2	Şerh-i Mevâkîf [Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö.816/1413)]	Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye)
3	Miftâhu'l-cenne [Ahmed-i Dâî (ö. 824/1421)]	Süleyman Penâhî (Nasihatname)
	EDEBİYAT KİTAPLARI	KAYNAKTAN YARARLANAN ŞAIR VE ESERİ
1	Mesnevî [Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273)]	Cemâlî (Risâle-i Durûb-ı Emsâl) Adnî Receb Dede (Pendname) Hüseyn Kudsi-i Edirnevî (Pend-i Mahdûmân) Şemseddin Sivâsî (Mir'âtü'l-Ahlak) Cinânî (Cilâü'l-Kulûb) Diyarbakırlı Halîlî (Kasîde-i Pendname)
2	Hayriyye [Nâbî (ö. 1124/1712)]	Tameşvarlı Naîmüddin (Pendname) Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye)
3	Şehname [Firdevsî (ö. 411/1020 (?))]	Cinânî (Cilâü'l-Kulûb)
4	Usulname [Taşlıcalı Yahya (ö. 990/1582)]	Cinânî (Cilâü'l-Kulûb)
5	Gülîstan [Sâ'dî-i Şîrâzî (ö. 691/1292)]	Cinânî (Cilâü'l-Kulûb)
6	Pend-Ricâl [Mürîdî (ö.?)]	Mürşidî (Pendname)
7	Arşname [Fazlullah Hurûfî (ö.796/1394)]	Refî'î (Beşâretname)

8	Yusuf u Züleyha [Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
9	Hilye-i Hakânî [Hâkânî Mehmed Bey (ö.1015/1606)]	?/(Maksûd-ı Nasihât)
	SIYER KİTAPLARI	KAYNAKTAN YARARLANAN ŞAIR VE ESERİ
1	Mearicü'n-Nübüvve [Muinüddin Muhammed Emin Herevî (ö. 907/1501- 1502)]	Şemseddin Sivâsî (Mir'âtü'l-Ahlak)
	DİĞER KİTAPLAR	KAYNAKTAN YARARLANAN ŞAIR VE ESERİ
1	Câvidânname [Fazlullah Hurûfî (ö.796/1394)]	Refî'î (Beşâretname)
2	Muhabbetname Fazlullah Hurûfî (ö.796/1394)]	Refî'î (Beşâretname)

TABLO 2: MANZUM NASİHATNAMELERDE ŞAIRLERİN DOĞRUDAN YAHUT DOLAYLI OLARAK YAPTIKLARI KİTAP TAVSİYELERİ

	FIKİH KİTAPLARI	TAVSİYE EDEN ŞAIR VE ESERİ
1	El-Muhtasar [Kudûrî (ö. 428/1037)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
2	Kenzü'd-Dekâik [Ebü'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
3	El-Muhtâr [Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el- Mevsilî, (ö. 683/1284)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
4	Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâilî'l- hidâye [Burhanüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa el-Evvel Ubeydullah el-Mahbûbî el- Buhârî.ö.747/1346)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)

5	El-Hidâye [Burhâneddin el-Mergînânî (ö. 593/1197)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
6	Mahzenü'l-Fikh [Muslihuddin Musa B. Musa El-Amâsî (938/1532)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
7	Mülteka'l-Ebhur [İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö.956/1549)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
8	Câmi' u 'r-rumûz [Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmeddîn el-Horasânî el-Kuhistânî (ö.962/1555)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
9	Mecma' u 'l-mesâ'ilî ş-şer'iyye fi'l-'ulûmi'd-dîniyye [Leâlî Ahmed Çelebi (ö.971/ 1563)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
10	Fıkhü'l-Keydânî [Lütfullah el-Keydânî (ö. 750/1350)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
11	Şerhu'l-Vikâye [Sadrüşşerîa (ö.747/1346)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
12	Dürerü'l-Hükkâm [Molla Hüsrev (ö. 885/1480)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
13	En-nihâye fi Şerhi'l-Hidâye [Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâkî (ö.714/1314)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
14	El-'Înâye [Bâbertî (ö.786/1384)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
15	Eşbâh ve Nezâir [Zeynüddin İbn Nüceym (ö.970/1563)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm) Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye)
16	Surretu'l-fetâvâ [Sâdik Mehmed Efendi, Sakızî, (ö. 1059/1649)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
17	Et-Telvîh ilâ Keşfi Hakâiki't-Tenkîh [Teftâzânî (ö. 792/1390)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)

18	Et-Tavzîh fî hâlli gâvâmizi't- Tenkîh [Sadrüşşerîa (ö. 747/1346)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
19	Havâşî-i Hasan [Hasan b. Mehmed Şah el-Fenârî (ö. 886/1481)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
20	Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtaşari'l- müntehâ [Cürcânî, Seyyid Şerîf (ö. 816/1413)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
	HADİS KİTAPLARI	TAVSİYE EDEN ŞAİR VE ESERİ
1	El-Câmiu's-Sâhîh: [Buhârî (256/870)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
2	El-Câmi'u's-şâhîh: [Müslim b. Haccâc (ö. 261/875)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
3	Es-Sünen: [Ebû Dâvud (ö.275/889)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
4	El-Câmi'u's-şâhîh: [Tirmizi (ö. 279/892)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
5	Es-Sünen [Nesâî (ö.303/915)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
6	Nuhbetü'l-fiker [İbn Hacer el- Askalânî (ö. 852/1449)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
7	Mesâbihu's-Sünne [Ferrâ el Begâvî (ö.516/1122)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
8	Mişkâtü'l-Mesâbih [Hatîb et- Tebrîzî (ö. 741/1340)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
9	Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye [Radiyyüddin es-Sâgânî (ö. 650/1252)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
10	El-Kâşif 'an haķâ'iki's-sünen (Şerhu/Hâşiyetü Mişkâti'l- Meşâbih) [Tibî (ö.743/1343)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
	AHLAK/TASAVVUF KİTAPLARI	TAVSİYE EDEN ŞAİR VE ESERİ
1	Ahlak-ı Alâî [Kınalızâde Ali Efendi (ö. 979/1572)]	Sünbülzade Vehbî (Lutfiyye)

2	Ihyâü Ulûmî'd-Dîn [Gazzâlî (ö. 505/1111)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm) / Şemseddin Sivâsî (Mir'âtü'l-Ahlâk)
3	Mu'addilü's-salât [Mehmed el-Birgivî (ö. 981/1573)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
4	Et-Tarîkatü'l-Muhammediyye [Birgivî Mehmed Efendi (ö. 981/1573)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
5	Cilâ'u'l-kulûb [Birgivî, (ö. 981/1573)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
6	Ziyâ'u'l-kulûb i Şerh-i Cilâu'l-Kulûb [Tokatlı İshak Efendi (ö. 1689)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
7	Risâle-i Birgivî [Birgivî, (ö. 981/1573)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
8	El-Fütühâtü'l-Mekkiyye [Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)]	Ârif (Mürşidü'l-Ubbâd), Nâbî (Hayriyye), Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye)
9	Fusûsü'l-Hikem [Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)]	Nâbî (Hayriyye), Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye)
	DİL BİLİM KİTAPLARI	TAVSİYE EDEN ŞAİR VE ESERİ
1	Şerhu'l-Hindî [Şihabuddin Ahmed b. Ömer el-Hindî Devletâbâdî (ö. 849/1445)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
2	Hâşiyetu'l-İsâm ale'l-Câmî [Ebû İshâk İsâmuddîn İbrâhim b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî (ö. 945/1538)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
3	El-Fevâidü'z-Ziyâiyye fi Şerhi'l-Kâfiye Molla Câmî (1414-1492)	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
4	Muğni'l-lebîb an kutubi'l-e'ârib [İbn Hişâm en-Nahvî (ö. 761/1360)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
5	Eş-Şâfiye [İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249)]	Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye)
6	El-Mutavvel fi'l-me'ânî ve'l-beyân [Teftâzânî (ö.792/1390)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
7	El-Muhtaşar [Teftâzânî (ö.792/1390)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
8	El-Kâmûsu'l-muhîr ve'l-kâbüsul-vâsîtu'l-câmî limâ zehebe min kelâmi'l-Arab şemâfîr [Mecduddîn Muhammed b. Yakub el-Firuzâbâdî eş-Şirâzî (ö. 817/1415)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
9	Bahrü'l-Garâib [Lütfullah Halîmî (ö. 902/1496)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
10	Tuhfe-i Vehbî [Sülbülzâde Vehbî, (ö. 1809)]	Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye)
	MANTİK KİTAPLARI	TAVSİYE EDEN ŞAİR VE ESERİ

1	Metâli' u'l-Envâr [Ebû's-Senâ Sirâcuddîn Mahmûd b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Hâmid el-Urmevî (ö. 682/1283)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
2	Tavâli' u'l-envâr min metâli' i'l-enzâr [Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
3	Tahrîru'l-kavâidi'l-mantikiyye fî şerhi'ş-şemsiyye [Kutbuddîn el-Râzî (ö. 766/1365)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
	HEY'ET KİTAPLARI	TAVSIYE EDEN ŞAİR VE ESERİ
1	Er-Risâletü'l-Fethiyye fi'l-Hey'e [Alâuddin Ali b. Muhammed el-Kuşçî (ö. 879/1474)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
2	Şerh-i Risâle der 'İlm-i Hey'et [Lârî, Muslihuddin (ö. 979/1572)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
3	Serhu'l-Mülâhhas fî 'ilmi'l-hey'e [Kadizâde-i Rûmî (ö. 844/1440)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
4	Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mülâhhas [Bircendî (ö. 934/1527-28)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
5	Zic-i Uluğ Bey (?)	Mustafa Efendi (Gülşen-i Pend)
	HİKMET KİTAPLARI	TAVSIYE EDEN ŞAİR VE ESERİ
1	El-İşârât ve't-Tenbîhât [İbn Sînâ (ö. 428/1037)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
2	Eş-Şifâ [İbn Sînâ (ö. 428/1037)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
3	Hikmetü'l-'Ayn [Kâtibî, Ali b. Ömer (ö. 675/1277)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
4	Tehâfütü'l-Felâsife [Gazzâlî (ö.505/1111)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
5	Tehâfütü'l-felâsife [Hocazâde Muslihuddin Efendi (ö. 893/1488)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
	TEFSİR KİTAPLARI	TAVSIYE EDEN ŞAİR VE ESERİ
1	Envârü't-tenzîl [Beyzâvî (ö. 685/1286)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
2	Mevâhibu'l-'aliyye] Hüseyin Vâiz-i Kâşifî (ö.910/1504-1505)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
3	Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl [Ebû'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
4	Arâisu'l-Kur'ân ve nefâ'isu'l-Furkân ve ferâdisu'l-cinân [Vânî Mehmed Efendi]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
5	Mefâtihu'l-Gayb [Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm) Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye)
6	El-Keşşâf [Zemahşerî (ö. 538/1144)]	Halîlî (Lübbü'n-Nesâyih)

	EDEBİYAT KİTAPLARI	TAVSİYE EDEN ŞAİR VE ESERİ
1	Mesnevî-i Manevî [Mevlâna (ö. 672/1273)]	Nâbî (Hayriyye) Mustafa Efendi (Gülşen-i Pend)
2	Gülistan, Bostan [Sâdî-i Şîrâzî (ö. 691/1292)]	Cinânî (Cilâu'l-Kulûb) Mustafa Efendi (Gülşen-i Pend)
3	Nef'î, Bâkî, Tâlib, Sâ'ib, 'Örfî, Selîm, Feyzî-i Hind, Nazîrî, Kelîm, Şevket, Nizâmî, Câmî, Enverî, Hâkânî, Sâ'dî, Hâfız	Nâbî (Hayriyye)
4	Divan [Mevlâna (ö. 672/1273)]	Mustafa Efendi (Gülşen-i Pend)
5	Mantiku't-Tayr [Feridüddin 'Attar (ö. 618/1221)]	Mustafa Efendi (Gülşen-i Pend)
6	Muhammediyye [Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 855/1451)]	Mustafa Efendi (Gülşen-i Pend)
7	Hayriyye [Nâbî (ö. 1124/1712)]	Sünbülzade Vehbi (Lutfiyye)
8	İbn-Fâriz	Arîf (Mürşidü'l-Ubbâd)
	KELAM KİTAPLARI	TAVSİYE EDEN ŞAİR VE ESERİ
1	Tavâliu'l-Envâr [Kâdî Beyzâvî (ö.685/1286)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
2	El-Mekâsid [Sa'deddin et-Teftâzânî (ö.792/1390)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
3	Şerh-i Mevâkıf [Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö.816/1413)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm), Sünbülzâde Vehbi (Lutfiyye)
4	El-Fikhü'l-Ekber [Ebû Hanîfe (ö. 150/767)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
	HESAP İLMİ KİTAPLARI	TAVSİYE EDEN ŞAİR VE ESERİ
1	El-Ferâizü's-Sirâciyye [Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî (ö. 596/1200)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
2	El-Hulâsa fi'l-hisâb [Bahâuddîn Muhammed b. Huseyn el-Âmilî (ö. 1031/1622)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
	KIRAAT/TEVCİD KİTAPLARI	TAVSİYE EDEN ŞAİR VE ESERİ
1	Eş-Şâtibiyye [Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtibî (ö. 590/1194)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
2	Dürr-i Yetîm [Mehmed Birgivî (ö. 981/1573)]	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
	TIP KİTAPLARI	TAVSİYE EDEN ŞAİR VE ESERİ
1	Tıbb-ı Nebevî	Tokatlı İshak Efendi (Nazmu'l-'Ulûm)
2	el-Kânun fi't-Tıb [İbn Sînâ, (ö. 428/1037)]	Nâbî (Hayriyye)
	RÜYA KİTAPLARI	TAVSİYE EDEN ŞAİR VE ESERİ
1	Cevâmiü't-tabîr [İbn Sirin (ö. 110/728)]	Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye)

	DİĞER KİTAPLAR	TAVSİYE EDEN ŞAIR VE ESERİ
1	Câvidânname [Fazlullah Hurûfî (ö.796/1394)]	Refi'î (Beşâretname)
2	Kitâb-ı Simyâ [İbn Sirin (ö. 110/728)]	Mustafa Efendi (Gülşen-i Pend)

Sonuç

Klasik Türk edebiyatı sahasında başta dinî ve ahlâkî olmak üzere pek çok alan ile ilgili olarak kaleme alınan telifî altmış manzum nasihatnamede şairlerin Kur'an-ı Kerîm, hadis, ahlak ve tasavvuf, fıkıh, tefsir, kelam, edebiyat, siyer olmak üzere pek çok kaynaktan yararlandığı tespit edilmiştir. Öğretme gayesi taşıyan söz konusu eserlerde şairlerin muhataplarına hangi kitapları tavsiye ettikleri incelenmiş ve neticesinde tavsiye edilen kitapların neler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu kitapların toplum nezdindeki konumu da irdelenmiştir. Gerek kaynak gerekse tavsiye niteliğinde eserlerde varlık bulan kitapların dökümü oluşturulmuş ve tablolar halinde sunulmuştur.

Elde edilen bulgular şairlerin kaynak yahut tavsiye olarak sundukları kitapları kesin olarak okuduğunu göstermese de onların ilmi müktesebatlarını geliştirebilmek ve bu vesile ile kitap yazabilmek adına kitaplarla hemhâl olduklarına işaret eder. Şairlerin eserlerinde kitabı kaynak ve tavsiye bağlamında ele alma nedenlerinin ilme önem verme, kitaplarla hemhâl olma vasıflarına dayandığı söylenebilir. Bu noktada eserlerde umumiyetle işlenen ve muhataplara telkin edilen ilim bahsi de meseleyi izah eder noktadadır. Kaynak olarak en çok ahlak ve tasavvuf sahasında kaleme alınmış eserlerden yararlanılması şairlerin telif sebepleriyle doğru orantılıdır. Kaynak yahut tavsiye yönüyle eserlerde yer alan pek çok kitabın yazıldıkları dönemden itibaren gerek ilmî gerekse içtimai sahada rağbet gören kitaplar olduğu görülür.

KAYNAKÇA

- AK, İsmail, *Nasihatname-i Sıdkî (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2012.
- AK, Murat, *Osmanlı'nın Son Döneminde Manzum bir Nasihatname Maksûd-ı Nasihat İnceleme-Metin-Tıpkıbasım-Dizin*, Çizgi Kitapevi, Ankara 2018.

- AKÇAY, Gülçiçek, "Diyarbakırlı Halîlî ve Kasîde-i Pendnamesi", VIII. *Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, Ali Emiri Çalıştayı Bildirileri*, Dicle Üniversitesi, 2012, 1-13.
- AKKAYA, Hüseyin, "Şemseddin Sivasî'nin İrşâdü'l-'Avâm İsimli Mesnevîsi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2003, C. VII/2, 18.
- AKÜN, Ömer Faruk, "Divan Edebiyatı", *TDVİA*, İstanbul 1994, C. 9, 389-427.
- ARPAGUŞ, Hatice, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.
- ARSLAN, Mehmet, *Pendname-i Zarîfî*, Dilek Matbaacılık, Sivas 1994.
- ATABEY, Kılıç, Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevîsi (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin), Akademi Kitapevi, İzmir 2005.
- AVCI, Sait, *Râci Divanı (Metin-Dini-Tasavvufî Tahlil)* Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.
- AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005.
- AZAK, Necmettin, "Kavâ'id-i Fıkhiyyede Bir Literatür İncelemesi: İbn Nüceym'in el-Eşbâh ve'n-Nezâir'i ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi*, 2020, C. 3, S. 2, 547-596.
- BAKTIR, Mustafa, "Eşbâh u Nezâir", *TDVİA*, İstanbul 1995, C. 11, 456-457.
- BAKTIR, Mustafa, "İbn Melek", *TDVİA*, İstanbul 1999, C. 20, 175-176.
- BAYRAM, Yavuz, *16. Yüzyıl Divan Şiirinde Poetika*, (Yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1995.
- BEDİR, Murteza, "İslâm Düşünce Geleneğinde Naklî İlim Kavramı ve İbn Haldûn", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2006, S. 15.
- BEHİŞTİ, Vizeli Ramazan, *Heşt Behişt*, Hazırlayan: Emine Yeniterzi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018. Çevrimiçi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56444,vizeli-ramazan-behisti-hest-behistpdf.pdf?0>.
- BEYZÂDEOĞLU, Süreyya Ali, *Vehbî Lutfiyye*, Bedir Yayınları, Ankara 1994.
- BİLKAN, Ali Fuat, "Hayriyye", *TDVİA*, İstanbul 1998, C. 17, 65-66.

- CANIM, Rıdvan, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018.
- CEBECİ, Lütfullah, "Mefâtihu'l-Gayb", *TDVİA*, Ankara 2003, C. 28, 348-350.
- Ceyhan, Âdem, "Harputlu Ömer Nâimî'nin İslâmî Bilgi ve Öğüt Veren Bir Nasihatnamesi: Manzûme-i Nâimiyye", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2020, C. 3, S. 2, s. 381-486.
- CEYHAN, Âdem, *Hızırî'nin Âb-ı Hayât Mesnevîsî (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 1997.
- CEYLAN, Semih, "Mesnevî", *TDVİA*, Ankara 2004, C. 29, 325-334.
- ÇAĞIRICI, Mustafa, "İhyâü Ulûmi'd-Dîn", *TDVİA*, İstanbul 2000 C. 22, 10-13.
- ÇALKAL, Mehmet Sait, *Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2007.
- ÇAVUŞ, Mehmet Fatih, *15. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Poetikası*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2019.
- DELİCE, Gönül, "Pend-nâme-i Askerî", *Journal of Turkish Language and Literature*, 2016, C. 2, S. 3, 28.
- DİKMEN, Hamit, *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.
- EMİROĞLU, Selim, *Türkçe Manzum Nasihatnamelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2010.
- ERGİN, Fatma, *Hüseyin Kudsi-i Edirnevi'nin Hayatı ve Pend-i Mahdûmân Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
- ERKAL, Abdülkadir, *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, Birleşik Dağıtım Kitapevi, Ankara 2009.
- ERUL, Bünyamin, "Keşfü'l-Hafâ", *TDVİA*, C. 25, Ankara 2022, 320-321.
- ERÜNSAL, İsmail, *Orta Çağ İslâm Dünyâsında Kitap ve Kütüphâne*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.
- FAZLIOĞLU, Şükran, *Örnek Bir Genç Olmak (XVII. Yüzyılda İshak Tokâdî'nin Nazmu'l-ulûm Adlı Eserinde Zihniyet ve İlimler)*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020.

- FEHD, Tevfik, "İlm-i Felek", *TDVİA*, C. 22, İstanbul 2000, 126-129.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, Vildan S. Coşkun, "Tâbirname", *TDVİA*, C. 39, İstanbul 2010, 331-333.
- GÖRE, Zehra, 'Adnî Receb Dede, *Hayatı ve Eserleri*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.
- GÜFTA, Hüseyin, *Divan Şiirinde İlim*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- GÜMÜŞ, Sadreddin, "Cürcânî, Seyyid Şerîf", *TDVİA*, C. 8, İstanbul 1993, 134-136.
- HATİPOĞLU, İbrahim, "Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye", *TDVİA*, C. 29, Ankara 2004, 361-362.
- HIZLI, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2008, C. 17, S. 1.
- İSLAMOĞLU, Abdülmecit, "Halil Efendi'nin Lübbü'n-Nesâyih Eserinin Şekil ve Muhteva Özellikleri", *Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, C. XIV, S. 26, 119-148.
- KAHRAMAN, Ahmet, "Ahlâk-ı Alâî", *TDVİA*, İstanbul 1989, C. 2, 15-16.
- KAPLAN, Mahmut, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015.
- KARLIĞA, H. Bekir, "Gazzâlî", *TDVİA*, İstanbul 1996, C. 13, 518-530.
- KAYA, Bayram Ali, "Taşlıcalı Yahya", *TDVİA*, İstanbul 2011, C. 40, 156-157.
- KILIÇ, Filiz, *Meş. 'irü'ş-şu'arâ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018.
- KILIÇ, Hulusi, "eş-Şâfiye", *TDVİA*, İstanbul 2010, C. 38, 247-248.
- KILIÇ, Mahmud Erol, "el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye", *TDVİA*, İstanbul 1996, C. 13, 251-258.
- KILIÇ, Mahmud Erol, "Fusûsü'l-Hikem", *TDVİA*, İstanbul 1996, C. 13, 230-237.
- KILIÇER, M. Esat, "Buhârî Zahîrüddin", *TDVİA*, İstanbul 1992, C. 6, 376-377.
- KILIÇER, M. Esat, "Buhârî, Tâhir b. Ahmed", *TDVİA*, İstanbul 1992, C. 6, 376.
- KİREMİTÇİ, Ferdi, *Muhammed Şerifi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eğitim Anlayışı ve "Pend-i Gülistan" Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitleli Metin)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2009.

- KURU, Selim Sırrı, "Sünbülzâde Vehbî", *TDVİA*, İstanbul 2010, C. 38, 140-141.
- KUT, Günay, "Ahmed-i Dâî", *TDVİA*, İstanbul 1989, C. 2, 56-58.
- KÜLTÜRAL, Zuhâl, "Şâhname", *TDVİA*, İstanbul 2010, C. 38, 290-292.
- MARTI, Huriye, "et-Tarîkatü'l-Muhammediyye", *TDVİA*, İstanbul 2011, C. 40, 106-108.
- MUCAN, Ayşe Parlakkılıç, *Türk İslâm Edebiyatında Manzum Nasihatnameler ve Uralı Ya'kûb Oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2020.
- MUMCUOĞLU, Burcu, *Şeyhülislam Akhisarî Vassaf Abdullah Efendi Hayâl-i Behcet-Âbâd (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2006.
- MÜRŞİDÎ, Diyarbekirli Ahmed, *Pendname*, Hazırlayan: M. Sait Mermutlu, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2012.
- NİDÂÎ, Ankaralı Hekim, *Genc-i Esrâr-ı Ma'nî*, Hazırlayan: Nuran Öztürk, Karahan Kitapevi, Adana 2011.
- OKUMUŞ, Ömer, "Câmî, Abdurrahman", *TDVİA*, İstanbul 1993, C. 7, 94-99.
- ÖNGÖREN, Reşat, "Miftâhu'l-Gayb", *TDVİA*, Ankara 2020, C. 30, 16-17.
- ÖZBEKOĞLU, Aynül Karaca, *Adlî Hasan Efendi'nin "Tergîbât" Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001.
- ÖZEK, Ali, "el-Keşşâf", *TDVİA*, Ankara 2022, C. 25, 329-330.
- ÖZEL, Ahmet, "el-Âlemgîriyye", *TDVİA*, İstanbul 1989, C. 2, 365-366.
- ÖZEL, Ahmet, "Haskefî", *TDVİA*, İstanbul 1997, C.16, 387-388.
- ÖZFIRAT, Bayram, "Tokat'ın 17. Yüzyıl Âlim Şairlerinden İshâk Bin Hasan Tokatî ve Nazmu'l-Ulum Adlı Mesnevîsi", *Turkish Studies*, C. 8/1, Ankara 2013.
- ÖZFIRAT, Bayram, *Nazmu'l-Ulûm, Nazmu'l-Le'âlî ve Manzûme-i Keydânî Adlı Mesnevîleri (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- ÖZKAN, Halit, "Süyûtî", *TDVİA*, İstanbul 2010, C. 38, 188-198.
- ÖZKAN, Mustafa, *Cinânî Cilâü'l-Kulûb (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990.
- PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2006.

- PAŞA, Diyârbakırlı Sâ'id, *Mîzânü'l-Edeb*, Hazırlayan: Saliha Doğan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.
- PEDERSEN, Johannes, *İslam dünyasında kitabın tarihi*, Tercüme: Mustafa Macit Karagözoğlu, Klasik Yayınları, İstanbul 2018.
- PORMANN, Peter E., "Tıp", *TDVİA*, İstanbul 2012, C. 41, 95-101.
- SARIKAYA, Bekir, *Arif Mürşidül-Ubbâd, Nüsha-i Alem ve Şehü'l-Adem, Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992.
- SARUHÂNÎ, Gülşenî, *Râzname Haz.* Mestan Yıldırım, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2012.
- SİNANOĞLU, Mustafa, "el-Mevâkif", *TDVİA*, Ankara 2004, C. 29, 422-424.
- SİVASÎ, Şemseddin, *Mir'âtü'l-Ahlâk*, (Haz: Birgül Toker), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2010.
- SİVÂSÎ, Şemseddin, *Gülşen-Âbâd*, Hazırlayan: Hasan Aksoy, Şemseddin Sivâsî Külliyyâtı, Sivas Belediyesi, Sivas 2015.
- SOLMAZ, Süleyman, *Gülşen-i Şuarâ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018.
- ŞENGÜN, Necdet, *Nazîr İbrahim ve Dîvânı (Metin-Muhtevâ-Tahlîl)*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.
- TABAK, İbrahim, *İbn Sîrîn'in Cevâmiu't-Ta'bîr Fî'r-Ru'yâ Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.
- TAŞDELEN, İshak, *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.
- TEKİNEŞ, Ayhan, "Alternatif İslami Tıp "Tıbb-ı Nebevî", *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 1998, S. 4, 57-72.
- TOKER, Birgül, "Şemseddin-i Sivasî ve Mir'âtü'l- Ahlâk Adlı Mesnevîsi" *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2004, S.15, 433-456.
- TOPRAK, Zafer, *18. Yüzyıl divan şiiri poetikası (Arpaemînizâde Sâmî, Edirneli Kâmî, Esrâr Dede, Nedîm, Seyyid Vehbî, Şeyh Gâlip, Vahîd Mahtumî)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2017.
- TÖKEL, Dursun Ali, "Klasik Türk Edebiyatında Kitap, Kütüphane ve Okuma Kültürü", *Türk Edebiyatında Kitap, Kütüphane ve Okuma Kültürü*,

Editör: Mehlika Karagözoğlu Aslıyürek, Hece Yayınları, Ankara 2021.

TULUM, Mertol, *Sergüzeşt ve Ravzatü't-Tevhüd*, Türkiye Yazma Eserleri Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.

UNAT, Yavuz, "Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış", *Osmanlı*, Ankara 1999, C. 8, 411-420.

UNAT, Yavuz, "Zîc-i Uluğ Bey", *TDVİA*, İstanbul 2013, C. 44, 400-401.

UZUN, Mustafa İsmet, "Hâkânî Mehmed Bey", *TDVİA*, C. 15, İstanbul 1997, 166-168.

ÜNAL, Halit, "Attâbî, Ahmed b. Muhammed", *TDVİA*, C. 4, İstanbul 1991, 93.

ÜST, Sibel, *Keşfî Te'dibname (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006.

VEHBÎ, Sünbülzâde, Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, Hazırlayan: Ahmet Yenikale, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.

YAVUZ, Kemal, "XIII-XVI. Asır Dil Yadigârlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1983, S. 27, 9-57.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Beyzâvî", *TDVİA*, İstanbul 1992, C. 6, 100-103.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Kelâm", *TDVİA*, Ankara 2022, C. 2, 194-196.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Meâricü'n-Nübüvve", *TDVİA*, Ankara 2003, C. 28, 209-210.

YAYLA, Mustafa, "Hâdimî Ebû Saîd", *TDVİA*, İstanbul 1997, C. 15, 24-26.

YAZICI, İshak, "Semerkandî, Ebü'l-Leys", *TDVİA*, İstanbul 2009, C. 36, 473-475.

YAZICI, Tahsin, "Gülistan", *TDVİA*, İstanbul 1996, C. 14, 240-241.

YILDIZ, Alim, "İbrahim Gülşenî'nin "Pend-nâmesi", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XVI, İzmir, 2002, 57-95.

YİĞİT, Bilge Kaya, "Süleyman Penâhî'nin Nasihatnamesi", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara 2015, C. 2, S.3, 105-133.

YİĞİT, Mehmet, *Refî'î'nin Beşâretname'si Dilbilgisi-Karşılaştırmalı Metin-Sözlük*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Van 1986.

YİĞİTEROL, Ö. Faruk, *Türk İslam Edebiyatı'nda Pendnameler ve Levhname: İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2017.

"BOOK IN MANZUM ADVICE: SOURCE, ADVICE AND CASTING"

Abstract

There are many works written by poets in verse advice, sometimes addressing the individual and sometimes the society. These verse advices, which they wrote in various fields, especially in religious, moral and scientific fields and whose educational quality is at the forefront, have existed since the periods when the foundations of classical Turkish literature were laid. In verse advice, which is formed in different ways in terms of arrangement and classification, science is the leading field that is generally suggested and this subject is emphasized with sensitivity. The fact that the nasihis, who are also poets, attach importance to science in their works shows that they are in touch with science. The fact that they refer to the scientific works written about the fields they advise or refer to the works in question reveals their relations with the book. The book recommendations made to the addressees also occur as a manifestation of the said relationship. So much so that in the field of Turkish literature, it is seen that poets recommend books to their addressees among the verse advices written over sixty. It is possible to find answers to questions such as what these books are, which will serve as a source for the field of advice and develop the acquis of the addressee, which fields they belong to, and what is the position of these books in the society. From this point of view, it is possible that poets directly or indirectly refer to various books in verse advice. In this study, it was tried to determine the source books used by the poets while writing their works, based on the sixty verse advice that can be reached. In addition, the book recommendations in the advice was examined. From this point of view, it was tried to create a list of the resources and recommended books.

Keywords

Verse advice, book, poet, science, pend, pendname, advice, classical Turkish literature.